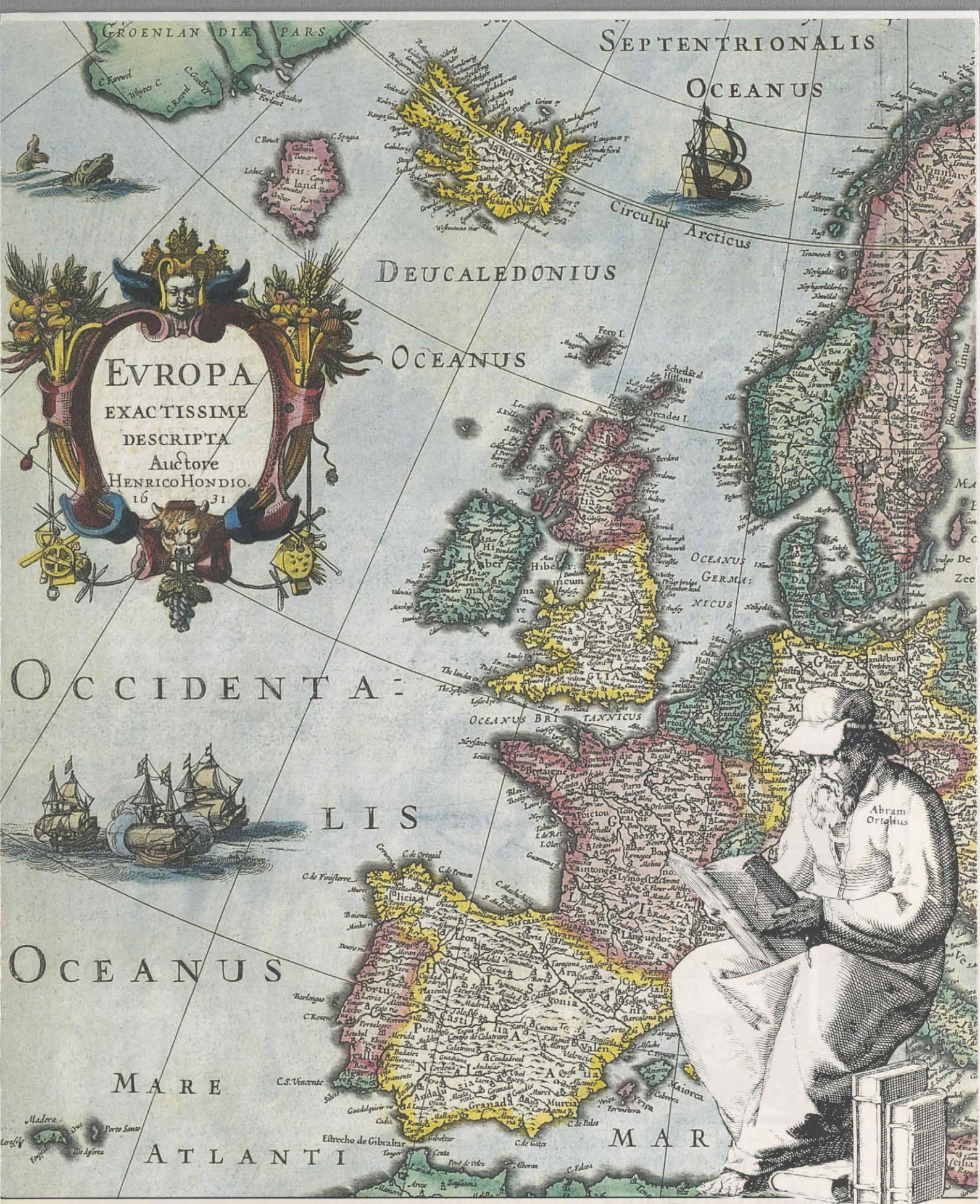
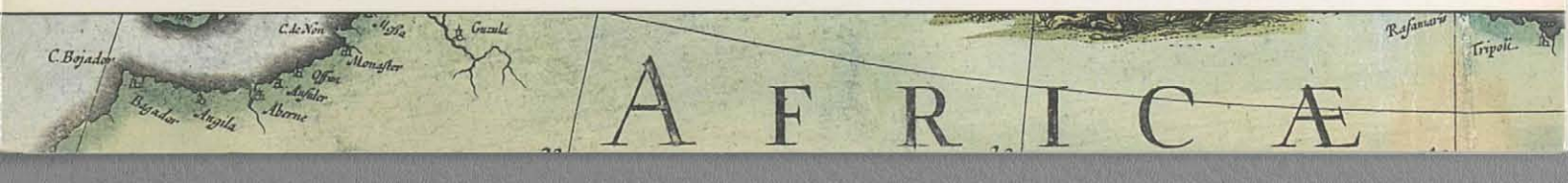

CAERT-THRESOOR

Tijdschrift voor de geschiedenis van de kartografie in Nederland

16e jaargang, 1997 nr. 4

Antiquariaat

Het Bisschopshof

**Oude boeken
Prenten
en Kaarten**

J.W. Kervezee

Lichte Gaard 1
3511 KT Utrecht
Tel. 030-2314093

Nederlandse stads- en dorpsgezichten.
Kaarten en plattegronden.
Plaatsbeschrijvingen en atlassen.
Geïllustreerde boeken.

MERCATOR

Achter Clarenburg 2
3511 JJ Utrecht - NL
Tel. 030-2321342

Catalogus op aanvraag.

CAERT-THRESOOR

Inhoud 16de jaargang 1997, nr. 4

W.E. Penning

**Balthasar Florisz. van Berckenrode en de
plattegrondjes in het *Theatrum* van Boxhorn** 85

Lida Ruitinga

**Een bijzondere hemelglobe uit de collectie van
de Kaartenverzameling van de Bibliotheek van
de Vrije Universiteit te Amsterdam** 89

Eric Schliesser

**Van Nierops paskaart van Europa
in een rapport van Christiaan Huygens** 93

Jet Pijzel-Domisse

**Wie herkent de kaarten uit de miniatuur
boekjes van een 17de-eeuws poppenhuis?** 97

Varia Cartographica 100

Besprekingen 105

Nieuwe Literatuur en Facsimile-uitgaven 108

Redactie

Dr. Henk Deys, Drs. Marco van Egmond,
Drs. Marc Hameleers, Dr. Peter van der Krogt,
Dr. Wim Ligtendag, Drs. Lida Ruitinga, Han Voogt,
Drs. Jan Werner

Internet

Caert-Thresoor pagina:
<http://kartoserver.frw.ruu.nl/html/staff/krogt/ct.htm>

Redactiesecretariaat

Kopij, recensie-exemplaren enz. zenden aan:
Caert-Thresoor, dhr. J.W.F. Voogt, Universiteit Utrecht,
FRW-Vakgr. Kartografie, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht.

Aanwijzingen voor auteurs

Op aanvraag verkrijgbaar bij het secretariaat.

Abonnementen en administratie

Abonnementen (alleen per hele jaargang) f 32,50 per jaar
(vier nummers), buitenland f 55,-. Losse nummers f 12,50.
Opgave van abonnementen, adreswijzigingen en bestel-
lingen van losse nummers aan: Caert-Thresoor, Postbus 68,
2400 AB Alphen aan den Rijn, telefoon 0172-444667,
Postgironummer 5253901.

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts
geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven

Hele pagina per nummer f 110,-
Halve pagina per nummer f 80,-
1/4 pagina per nummer f 55,-
Bij plaatsing in één jaargang (4 nummers): wisselende
tekst 10% korting.

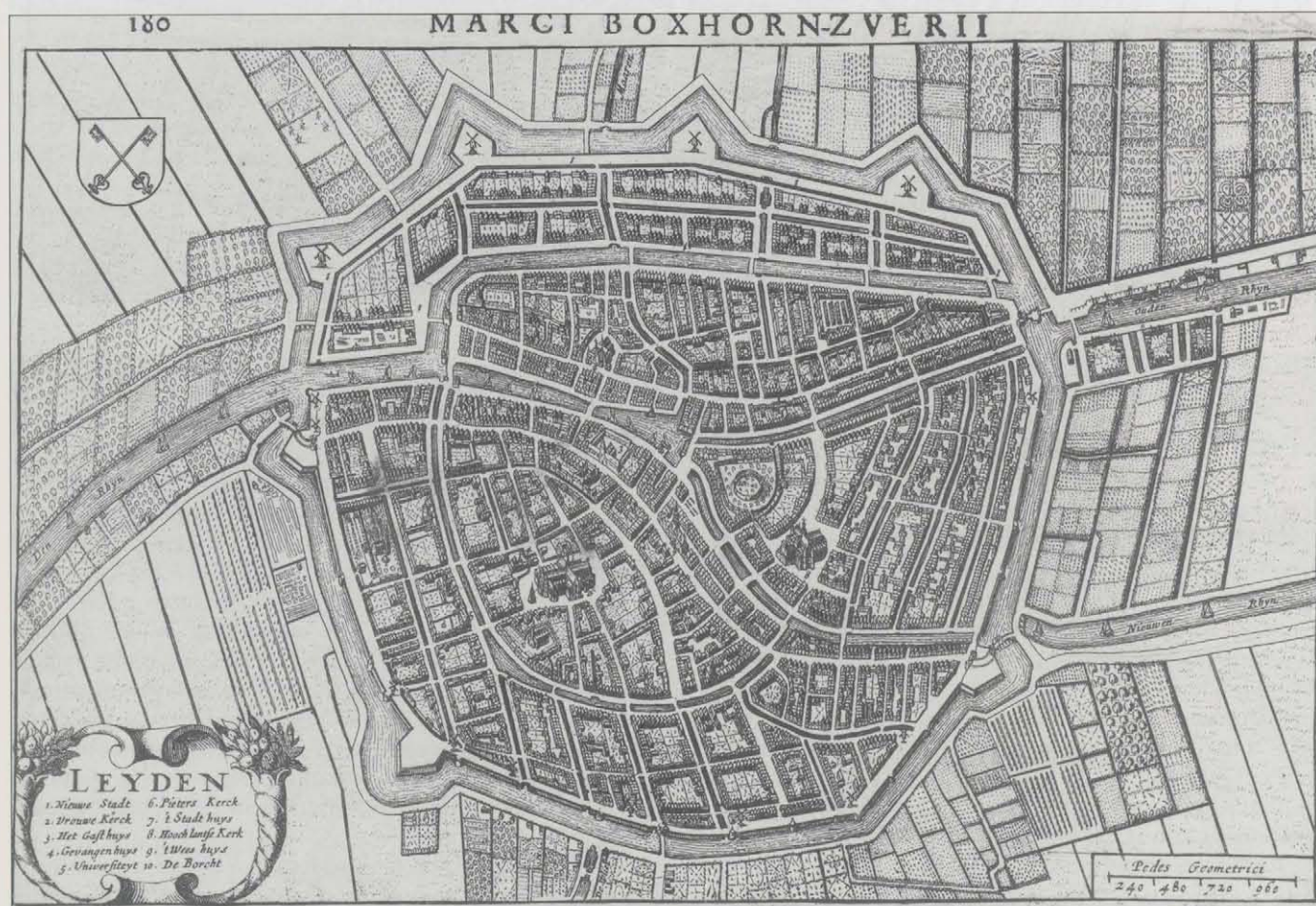
ISSN 0167-4994

Afbeelding omslag

Vierhonderd jaar geleden werd Henricus Hondius geboren, zoon van Jodocus
Hondius I. Samen met zijn zwager Johannes Janssonius verzorgde hij vanaf
1623 de uitgaven van de *Atlas* van Gerard Mercator. De afgebeelde kaart van
Europa uit 1631 is opgedragen aan Lodewijk XIII van Frankrijk. Hij verschijnt
voor het eerst in de Franse uitgave van de *Atlas* en in de *L'Appendice de l'Atlas*,
beide uitgegeven door Henricus Hondius in 1633. Henricus overleed in 1651
(Foto: Universiteitsbibliotheek Amsterdam).

Balthasar Florisz. van Berckenrode en de plattegrondjes in het *Theatrum* van Boxhorn

Wie zich bezighoudt met 17de-eeuwse stadsplattegronden krijgt al gauw de catalogus van Klemp¹ onder ogen. Op zoek naar plattegronden van Leiden, las ik bij nummer 6174 de volgende beschrijving: 'Leyden. [Vogelpersp.; etwa 1:12.000. Mit Erl.] 23 x 15 cm [Kupferst.] - In: Sammlung, [um 1630]'. Pl 11 2° B 230. Onder dat catalogusnummer blijkt een merkwaardig bandje schuil te gaan, bestaande uit een verzameling knipsels uit diverse bronnen, die kennelijk later bijeengebonden zijn. Het bevat zowel gedrukte als manuscriptkaarten van zeer verschillend formaat, waarvan sommige zijn opgeplakt en enkele van een tekst in 17de-eeuws Duits handschrift voorzien.

1. Leiden in Boxhorns *Theatrum*, met schaalstok.

Onder de kaarten bevindt zich een *Description du pais de Brie* van Damien de Templeux, escuier Sr de Frestoy, een kaart getiteld *La partie septentrionale du Languedoc*, uitgegeven door H. Hondius en M. Tavernier in 1623 en een kaart *Ware afbeeldinghe van de sterke stadt Rochelle*; C.J. Visscher excudebat 1628,

W.E. Penning is historicus en verbonden aan het Kunsthistorisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Leiden.

waarop het beleg van La Rochelle uit 1627 is afgebeeld. De legenda van deze kaart is apart meegebonden. Verder vinden we onder nummer 19 een kaart van het beleg van Grave, dat zich op 18 september 1602 aan Maurits overgaf. Blijkens het Latijnse impressum was het nog in datzelfde jaar getekend, gegraveerd en gedrukt door Floris Balthasarsz.²

Aan de binnenzijde van het omslag is een bibliotheekmerk geplakt met de tekst 'D.G. Iohannes Wilhelmus D

2. Leiden in het atlasje factice uit de Staatsbibliothek zu Berlin, zonder schaalstok.

S I C M A & W ex bibliotheca serenissimae domus Saxo-Isenacensus', wat erop wijst dat het werk ooit in het bezit is geweest van Johann Wilhelm van Saxen-Eisenach (1666-1729). Dit samengesteld atlasje is zwaar gehavend en vertoont alle sporen van een ongunstig bewaarklimaat zoals vochtvlekken, hoekbeschadigingen etc. Dr. Klemp, conservator van de Staatsbibliothek zu Berlin, kon desgevraagd niet zeggen of deze slechte conditie het gevolg was van 'Kriegsschäden', of dat eerdere slechte behandeling haar sporen had achtergelaten. Ook zijn er bij zijn weten geen gegevens bekend over het moment waarop de atlas in het bezit van de bibliotheek aan de Unter den Linden gekomen is. Persoonlijk kon ik bij het aanschouwen gedachten aan samenstelling en gebruik te velde tijdens de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) niet onderdrukken.

In het atlasje zijn onder de nummers 9 tot en met 13, 15 en 16, plattegronden van respectievelijk Hoorn, Haarlem, Leiden, Gouda, Delft, Dordrecht en Amsterdam opgenomen. Het formaat van de kaartjes is 23 x 15 centimeter, terwijl de papierformaten enigszins verschillen. Buiten de kaders is geen tekst afgedrukt; de keerzijde is in alle gevallen blank. Met uitzondering van Dordrecht blijken ze eerste staten te zijn van de plattegronden die voorkomen in M.Z. Boxhorn, *Theatrum sive Hollandiae comitatus et urbium nova descriptio* dat te Amsterdam in 1632 bij Henricus Hondius voor het eerst het licht zag. Daar zijn ze voorzien van een schaalstok (zie afbeelding 1), in de meeste gevallen van een geheel aan-

tal malen 120 geometrische (of landmeters-) voeten. Deze schaalstok vormt een onderdeel van de vaste opbouw van de kaartjes, die behalve de plattegrond zelf verder het stadswapen, de titel en de legenda (vaak samen in een versierd kader) tonen. De schaalstok ontbreekt echter op de versies van de plattegronden in het hier besproken atlasje (zie afbeelding 2). We hebben hier dus te maken met een vroegere staat. Bij enkele plattegronden in Boxhorns werk is het slotenpatroon nog gedeeltelijk zichtbaar binnen de lijnen waarmee de schaalstok is afgekaderd en is de burijs bij het afkaderen door het slotenpatroon uitgeschoten, zodat duidelijk is dat de schaalstok naderhand aan een reeds bestaande gravure is toegevoegd.

Met het oog op het auteurschap van de plattegronden is van belang dat ze ook voorkomen op de wandkaart van Holland en Westfriesland die Henricus Hondius in 1629 door Van Berckenrode en Abraham Goos liet graveren³ naar het voorbeeld van Willem Jansz. Blaeu uit 1621 en die na afloop van het privilege van Hondius opnieuw door Claes Jansz. Visscher is uitgegeven.⁴ Op het Brusselse exemplaar van deze kaart zijn acht - dus één (Rotterdam) meer dan in het Berlijnse atlasje - plattegronden aan de rechterkant van de kaart geplaatst, van boven naar beneden achtereenvolgens: Haarlem, Dordrecht, Delft, Leiden, Amsterdam, Gouda, Rotterdam en Hoorn. Ze zijn aan de onderzijde enigszins afgesneden om ze pas te maken. Daartoe is ook de titelstrook aan de rechterzijde afgesneden zodat de naam

van Van Berckenrode als inventor van de kaart nog maar gedeeltelijk leesbaar is. Men zou dus kunnen denken, dat de plattegrondjes los verzameld en later aan de kaart toegevoegd zijn. Maar Wieder⁵ beschreef al in 1918 een ander exemplaar van de kaart, toen bewaard in de Stadtbibliothek in Breslau (Wrocław): 'Onder den tekst een serie plattegronden der steden Dordrecht, Haerlem, Delft, Leyden, Amstelredam, Gouda, Hoorn, Rotterdam'. Het gaat hier om dezelfde reeks, zij het in een andere, meer normale volgorde en op een andere plaats. Voorts is de inkleuring van de kaart en van de plattegronden in het Brusselse exemplaar door dezelfde hand geschied. Men mag dus aannemen dat de betrokken plattegronden bestemd waren om één geheel te vormen met de wandkaart en dat de woorden 'Balthasar Florentii a Berckenrode et Abrahamus Goos sculpsit', die rechts onder in het kaartbeeld zijn afgedrukt, mede op de plattegronden van toepassing zijn.⁶ Speciale aandacht verdient nog het kaartje van Dordrecht. De op de wandkaart opgenomen afbeelding (zie afbeelding 3) is een totaal andere dan die welke in Boxhorn voorkomt. Mogelijk was Van Berckenrode er niet tevreden over en maakte hij er een andere voor. Dat zou dan tevens een verklaring zijn voor het geringe aantal exemplaren van de plattegrond, zoals die op de wandkaart voorkomt.

NOTEN

1. Klemp, E., *Deutsche Staatsbibliothek; Kartographische Bestandsverzeichnisse 4. Pläne und Grundrisse von Städten*

kapitalistischer Länder Europas (1500-1850). Berlin, 1981, blz. 608.

2. Een ander exemplaar van deze kaart berust in de Collectie Bodel Nijenhuis, Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden, Port. 6 Nr. 83.
3. Algemeen Rijksarchief Brussel, Cartes et plans (gravés) 209.
4. Deze edities staan beschreven in M. Donkersloot-de Vrij, *Topografische kaarten van Nederland vóór 1750*. Groningen, 1981, blz. 138-139 nr. 703.
5. F.C. Wieder, *Merkwaardigheden der oude cartographie van Noord-Holland*. Leiden, 1918, blz. 75.
6. Ook het atlasje met getekende plattegronden van Hollandse steden in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag (75 H 38) wordt wel aan Van Berckenrode toegeschreven. Zie o.a. K. Zandvliet, *Kartografie, Prins Maurits en de Van Berckenrodes*. In: K. Zandvliet (red.), *Prins Maurits' kaart van Rijnland en omliggend gebied door Floris Balthasar en zijn zoon Balthasar Florisz. van Berckenrode in 1614 getekend*. Alphen aan den Rijn, 1989, blz. 48. Gezien de wat onbeholpen wijze van tekenen en het kaartschrift is deze toeschrijving zonder nadere onderbouwing aan gereede twijfel onderhevig.

SUMMARY

Balthasar Florisz. van Berckenrode and the town plans in Boxhorn's *Theatrum*

In the Deutsche Staatsbibliothek is an atlas which includes seven city plans which, slightly altered, were subsequently used in Boxhorn's *Theatrum*, published in 1632. The plans were also used in their original state as parts of Henricus Hondius' 1629 wall map of Holland, drawn by B.F. van Berckenrode, and engraved by Van Berckenrode and A. Goos.

3. Dordrecht op de wandkaart van Holland door H. Hondius (1629).

Restauratieatelier Paul Peters

Restaureren en conserveren van:
Prenten en Grafiek
Atlassen
Globes

Drukken: Het facsimileren van oude kaarten

Weverweg 9
6961 KM

Eerbeek

Tel. 0313 - 654466

Een bijzondere hemelglobe uit de collectie van de Kaartenverzameling van de Bibliotheek van de Vrije Universiteit te Amsterdam

Tijdens het rondneuzen op een antiquairebeurs enkele jaren geleden viel mijn oog op een aantal schijnbaar 19de-eeuwse globes. Nu zijn oude globes niet direct een specialiteit van de Kaartenverzameling van de Vrije Universiteit. Met uitzondering van een hemelglobe van Blaeu uit circa 1621 en enkele 19de-eeuwse globes, stammen de globes uit de collectie voornamelijk uit de 20ste eeuw. Toch leidde dit tot de aanschaf van een bijzondere globe.

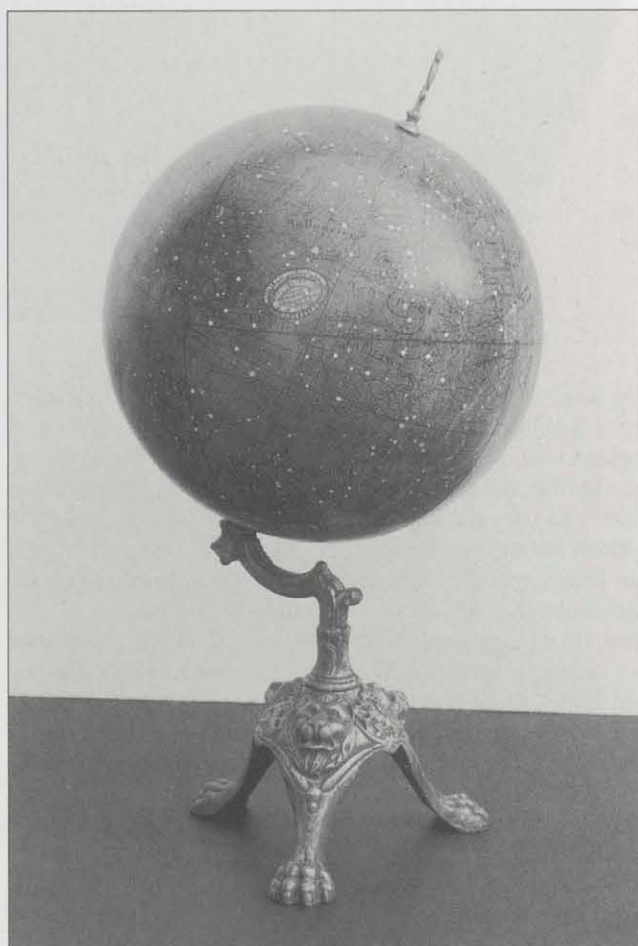
Globes uit de 19de eeuw zijn zo langzamerhand weliswaar schaars, maar niet uniek te noemen. In feite is over de geschiedenis van de 19de-eeuwse globe nog lang niet alles bekend. Hoewel die periode nog niet zo ver achter ons ligt, kunnen globes uit deze tijd, zeker als het om hemelglobes gaat, zeldzamer zijn dan die uit vroegere eeuwen. Oorzaken hiervan zouden kunnen zijn:

- a. betrekkelijk lange tijd is er geen belangstelling geweest voor 19de-eeuws materiaal,
- b. veel globes zijn -als gebruiksvoorwerpen- vervuild, beschadigd en verloren gegaan,
- c. over de productie van de 19de-eeuwse hemelglobes is niet zo veel bekend. Het kan zijn dat er maar weinig van dit soort globes in omloop is geweest.

De gelijkenis van de globes op de beurs was zo sterk met een 19de-eeuwse globe die al in ons bezit was, dat dit uitnodigde tot nader onderzoek. Van de daar aanwezige aard- en hemelglobe was het met name de hemelglobe die mijn aandacht trok. Qua stijl en uitvoering leek deze globe een soort tegenhanger te zijn van een aardglobe uit onze collectie. Die aardglobe is uitgegeven door J. Lebègue & Cie in Parijs rond 1900 en voorzien van een ijzeren voet op drie leeuwenklauwen. De doorsnee is circa 31 centimeter.

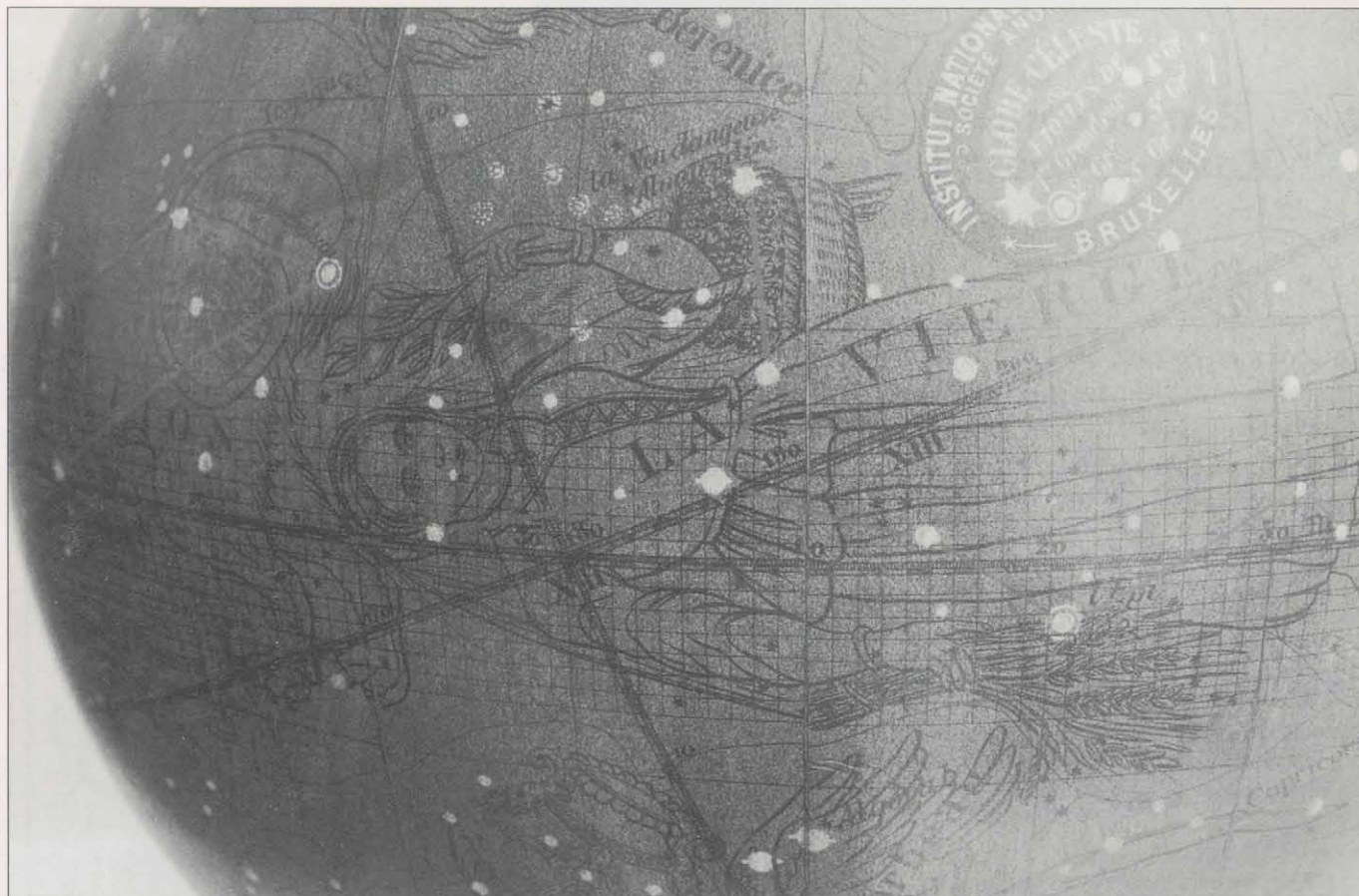
Naar de Parijse firma van J. Lebègue, die in de laatste decennia van de 19de eeuw globes publiceerde, is nog geen onderzoek gedaan. Het is dan ook niet bekend of er een relatie is met de firma A.N. Lebègue & Cie, te Brussel, die in dezelfde tijd globes produceerde. De oprichter van deze firma, Alphonse Nicolas Lebègue (1814-1885), was de zoon van een Parijse boekhandelaar en drukker. De globe in de collectie van de Vrije Universiteit komt overeen met nummer 35 in de lijst van globes in Noorwegen en met nummer 68 van die van Portugal, hoewel bij de laatste niet vermeld staat dat het om een Parijse uitgave gaat.

De hemelglobe die ik gezien heb, had een soortgelijke voet en op de globe was als impressum te lezen: 'Institut National de Géographie, Société Anonyme,

Bruxelles'. Deze firma bestond van 1882 tot circa 1900 en stond onder leiding van Théodore Falk-Fabian (1845-post 1914). Falk was samen met zijn compagnon Henry Merzbach reeds in 1875 betrokken bij de productie van globes: de firma Merzbach & Falk publiceerde in dat jaar de facsimile van de segmenten van Mercators globes uit 1541 en 1551. In dezelfde periode begon de firma met de publicatie van 'nieuwe' globes. Hun productie bestond uit globes in diverse talen. Bekend is een Franse en een Engelse uitgave, en tevens een Portugese licentie-uitgave door een Braziliaanse firma.

Drs. A.H. Ruitinga is conservator van de Kaartenverzameling van de Bibliotheek van de Vrije Universiteit van Amsterdam.

De aard- en hemelglobes van Merzbach & Falk komen zeer weinig voor in openbare collecties. Het meeste is bekend uit advertenties en door de segmenten van de aardglobe, waarvan een aantal sets in depot gegeven zijn van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. De British Library heeft de enig bekende set segmenten van de Engelse editie. Deze set is in 1992 gebruikt voor de facsimile uitgegeven door Greaves & Thomas.

Was de aardglobe al zeldzaam, van de hemelglobe was tot dan toe slechts één exemplaar bekend, en dat bevindt zich in de collectie van de Sociedade de Geografia de Lisboa (nummer 65 uit de lijst van globes in Portugal). Een extra reden dus om tot aanschaf over te gaan.

Met de aankoop van de globe waren we nog niet klaar. De globe was sterk vervuild, waardoor de zwarte lijntekeningen van de sterrenbeelden en hun namen slecht leesbaar waren. Verder vertoonde de globe enkele lichte beschadigingen. Ook waren sporen van oude retouches zichtbaar. De Zuidpool was enigszins ingedrukt ten gevolge van de wrijving van het draaipunt. Doordat het sluitstuk aan de bovenzijde niet goed paste, hield de as ruimte over. Verder zaten er roestplekjes op de ijzeren voet. Gelukkig is hier met professionele restauratiemethoden veel aan te doen, maar het zegt wel iets over de kwaliteit van de gebruikte materialen in de 19de eeuw.

De globe is gerestaureerd door de firma Peters uit Eerbeek. Hierbij zijn lakresten verwijderd met aceton en is de globe gereinigd met een geconcentreerd, alkalisch reinigingsmiddel. Krassen en andere mechanische beschadigingen zijn geretoucheerd, maar wel zodanig dat

dit zichtbaar is om restauraties van het origineel te kunnen onderscheiden. De bol is uiteindelijk afgelakt, de messing onderdelen gepoetst en beschermd met vaseline. Ook de voet is ontroest, gepoetst en met was behandeld.

Het resultaat is een mooie representant van de 19de-eeuwse globe-industrie, uniek in Nederland. Samen met het Portugese exemplaar zijn ze nu dan ook opgenomen in *Globi Neerlandici*. Weliswaar zonder jaar, maar naar schatting uitgegeven tussen 1890 en 1900.

NOOT

Met dank aan dr. Peter van der Krogt, die mij op het unieke karakter van de globe heeft gewezen en mij voorzag van aanvullende informatie.

LITERATUUR

- Krogt, Peter van der, *Globi Neerlandici: the production of globes in the Low Countries*. Utrecht: HES, 1993.
- Krogt, Peter van der, *1881 Political and physical Earth by Merzbach & Falk*. Richmond: Greaves & Thomas, 1993.
- Peters, Paul, *Hemelglobe gemaakt door Institut de Géographie Bruxelles*. Eerbeek, 1992. Restauratieverslag.
- Estácio dos Reis, António, List of Old Globes in Portugal. In: *Der Globusfreund* 35-37(1987), blz. 249-254.
- Rössak, Tor E., List of Old Globes in Norway. In: *Der Globusfreund* 35-37(1987), blz. 255-258.

SUMMARY

A special celestial globe from the Map Collection of the Bibliotheek van de Vrije Universiteit, Amsterdam

Browsing around an antiquarian book market some years ago I came across a pair of 19th century globes. My attention was particularly drawn to the celestial globe, because of its resemblance to a terrestrial globe in our collection. It has an iron foot with lion's paws, and was issued by J. Lebègue in Brussels, but this has not yet been established.

The celestial globe I came across was probably issued by the Institut National de Géographie, Société Anonyme, Bruxelles under the management of Théodore Falk and Henry Merzbach. This firm produced globes during the last part of the 19th century. These globes are rare items in public collections.

This particular celestial globe is even rarer than the terrestrial globe mentioned above. The only known specimen is in the collection of the Sociedade de Geografia de Lisboa (number 65 on the list of globes in Portugal). This was one more reason for acquiring this globe. But that was not all. Restoration was necessary, because of the dimness of the black line-drawings of the constellations, the illegibility of the characters and further slight damage.

The globe has been restored by Peters, a firm from Eerbeek, the Netherlands. The result is a beautiful representative for the 19th-century globe-industry, unique in the Netherlands.

Restauratie-Atelier Helmond B.V.

**voor restauratie en conservering van
papier, leer en perkament**

- **boeken in leer en perkament**
- **charters en zegels**
- **prenten en tekeningen**
- **kaarten en affiches**
- **massaconservering**
- **vrijblijvende offertes**

- **vacuüm-vriesdrogen**

- ondersteuning bij calamiteiten**
- **24 uur bereikbaar bij brand- en waterschade**

06-575.896.31

Panovenweg 40, 5708 HR HELMOND (NL)
Tel: 0492 - 553990 Fax: 0492 - 552442

Van Nierops paskaart van Europa in een rapport van Christiaan Huygens

In de kaartencollectie van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam¹ bevindt zich een prachtige *Wassende graade Paskaart Vertoonende alle de Zeekusten van Europa*. Op de kaart, die gedrukt is op perkament en met de hand ingekleurd, staat vermeld dat ze is 'geteeckent door D. Rembrandtz. van Nierop' en uitgegeven bij de boekverkoper Pieter Goos te Amsterdam.²

Weliswaar hadden J.A. Leerink³ en W. Voorbeijtel Cannenburg⁴ al een halve eeuw geleden over deze kaart bericht, maar aangezien de kaart niet gemakkelijk traceerbaar was (en de artikelen van Leerink en Voorbeijtel Cannenburg mij nog onbekend waren), was het een enorme verrassing toen de conservator van de kaartencollectie, Jan Werner, de kaart na wat zoeken te voorschijn haalde.

Het is overigens niet geheel zeker in welk jaar Dirck Rembrandtz de kaart heeft getekend, maar er zijn twee goede aanwijzingen dat ze uit de periode 1657-60 stamt. Allereerst past de kaart, zoals Jan Werner aan mij toonde, vrijwel naadloos in een serie van twee andere grote paskaarten van respectievelijk Oost-Indië⁵ en West-Indië⁶ die door Pieter Goos omstreeks 1660 zijn uitgegeven. En ten tweede maken M.M. Kleerkooper en W.P. van Stockum Jr. melding van een notariële akte van 17 juli 1658, waarin het volgende staat:

'Compareerde etc. d'eersame Gerrit van Ghoesberghen ende verklaarde also hij van eenen Dirk Rembrants [sic] van Nierop ontfanghen ofte bekoomen heeft sekere ghetekende kaart, omme deselve voor sijn comparants rekeningh en kosten te laten snijden ende in druk brenghen ofte anders dat de voorsz. Dirk Rembrantsz. vermogh de voorsz. kaart wederom te neemen, dien volghende met Pieter Goos meede compareerende die 't selve mede was verklaarende gheaccordeert ende over een ghekomen te sijn ghelijc sij luijden doen bij desen namentlijck dat hij Gherrit van Goesbergen de voorsz. tekening aan hem Ghoos is over gheevende ghelijc hij deselve ontfangen heeft met de belofte deselve soo haast in druk te sullen uitghaan, als hem doenlijc sijn sal ende dat hij Gherrit van Ghoesberghen ende sijne erven de voorsz. kaart uijtkomende sooveel exemplaren voor ieder afgesette exemplaar twee gulden. Mede verbinden zij zigh geen kaarten aan boekverkopers te verkoopen voor minder dan twee gulden, tien stuivers 't stuck in gheldt en niet minder als drie gulden in rekening. (Not. prot. Notaris C. de Ghrijp, Amsterdam.)'⁷

Van het bestaan van eventuele andere kaarten die Dirck Rembrandtz. van Nierop bij Pieter Goos zou hebben uitgegeven is niets bekend. Het is trouwens helemaal onzeker of Dirck Rembrandtz. betrokken is geweest bij het vervaardigen van enige andere zeekaarten. Men mag er dus van uitgaan dat de kaart waarvan in dit citaat sprake is dezelfde *Wassende graade Paskaart Vertoonende alle Zeekusten van Europa* is. Te meer omdat er in de data een redelijk goede overeenstemming bestaat tussen het citaat en de reeds genoemde kaartserie van Goos.

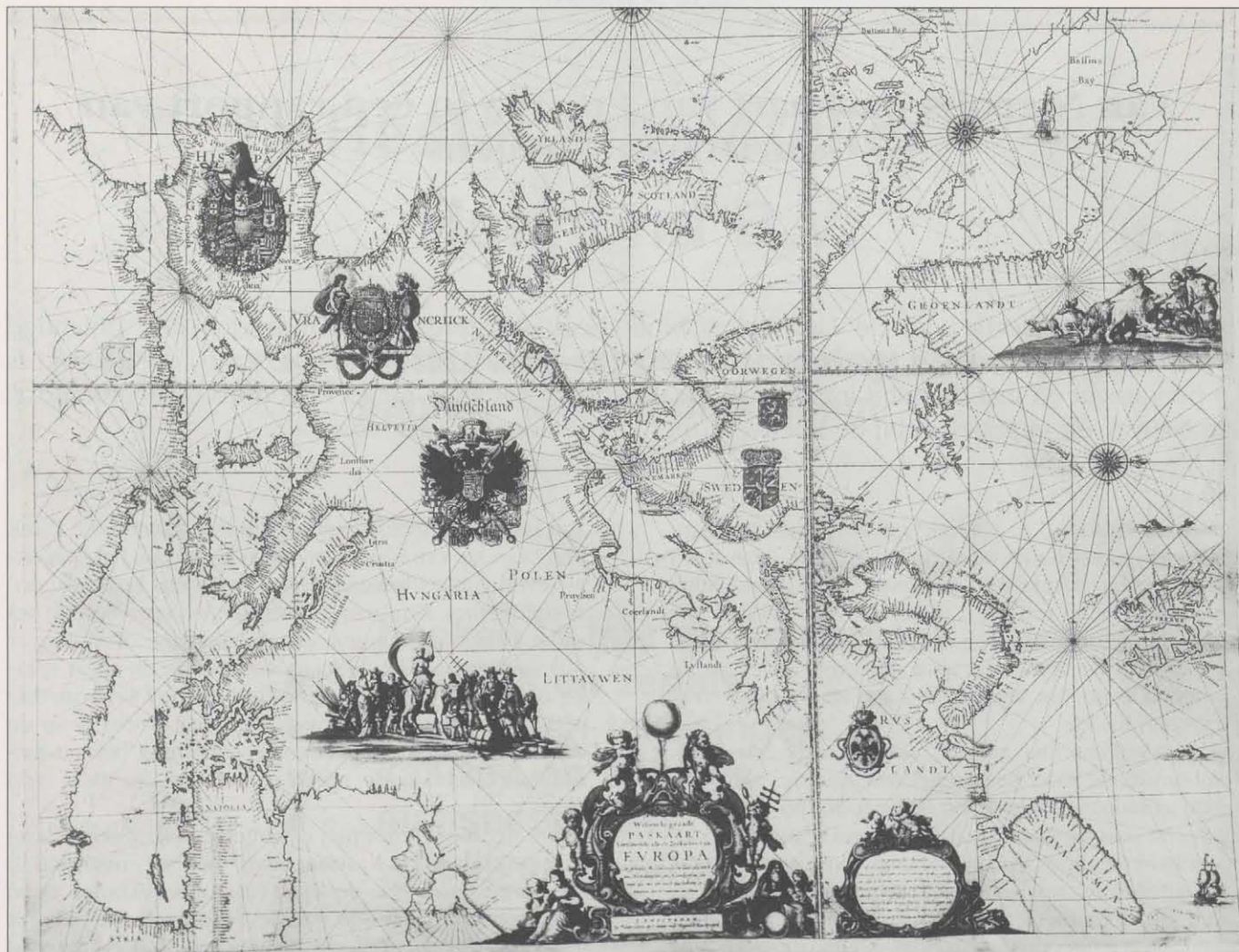
Ik wil het hier verder niet over het kartografisch belang van de kaart of de kaartenmaker⁸ hebben, noch wil ik speculeren over hoe de kaart tot stand gekomen is en in welke kaartmakende traditie deze geplaatst behoort te worden. Ik weet slechts te vermelden dat Johannes van Keulen de kaart noemt in zijn 'Bekentmakingh Aen den Lezer' in zijn *Zee-atlas* uit 1688:

'Noch is by my gedrukt, en werde uytgegeven een groote Paskaert van d'Archipelagische Eylanden, als mede de 4 groote Paskaerten op Parkement, die voor desen Pieter Goos tot syn gebruyck gehad heeft; te weten Oost-indien wassende graden, West-indien idem wassende, als mede Europa Plaet,⁹ en Europa Wassende graden, door Dirck Rembrantsz. van Nierop'.¹⁰

Hier wil ik vooral iets vertellen over de curieuze rol die de kaart speelde in een belangrijke episode in het werk van Christiaan Huygens. Het uit 1688 stammende rapport aan de bewindhebbers van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie, *Rapport aengaende de Lengdevindingh door mijne Horologien op de Reys van de Caep de B. Esperance tot Texel Anno 1687* (hierna: *Rapport*) van Christiaan Huygens¹¹ bevat een relaas over een proef met twee slingeruurwerken van Huygens, om de geografische lengte op zee te vinden. In de ogen van Huygens was de proef een succes, omdat zijn klokken op het schip 'Alcmaer' tussen de Kaap de Goede Hoop en Texel de lengtegraad schijnbaar¹² zeer goed hadden aangegeven. We gaan nu niet in op het breder, natuurkundig belang voor Huygens van het *Rapport*.

Het belangrijkste onderdeel van de bewijsvoering in het *Rapport* was een vergelijking tussen, aan de ene kant, de opgemeten lengtegraad zoals die met de (gecorrigeerde) klokken gevonden werd en, aan de andere kant, zowel de geschatte lengtegraden van de stuurliu

Eric Schliesser, Department of Philosophy, University of Chicago, 1050 East 59th Street, Chicago, IL 60637; U.S.A.

De paskaart met wassende graden van de zee-kusten van Europa door Dirck Rembrandtz van Nierop, uitgegeven te Amsterdam door Pieter Goos in ca. 1658 (foto: Universiteitsbibliotheek Amsterdam)

als de onafhankelijke plaatsbepalingen (door middel van waarnemingen van eclipsen) van landpunten langs de route van de 'Alcmaer'. Huygens had hiervoor dus behoefte aan betrouwbare zeekaarten en waarnemingen. Huygens besloot om zijn eigen kaart op te maken¹⁴ waarop hij de koers van de 'Alcmaer' vanaf de Kaap de Goede Hoop tot Texel, zoals die door de stuurlii gegist was en ook zoals die met behulp van zijn klokken (zowel voor als na correctie) gevonden was, kon optekenen. Dit is niet de plaats om uit te doen hoe Huygens precies zijn kaart samenstelde, hoewel hij er veel werk van gemaakt heeft. Het is bijna zeker dat hij de reeds vermelde paskaart van Dirck Rembrandtz. van Nierop gebruikte om de kusten van Europa op te tekenen:

'De Caerte, voor soo veel het bovenste deel aengaet, tot op de 27 graden NoorderBreedte is genomen uijt een Pascaert van Europa met wassende graden van D. Rembrandts. van Nierop...'.¹⁵

Om juist Van Nierops kaart als basis voor dit deel van zijn eigen kaart te gebruiken was een belangrijke beslissing. De plaatsbepaling van met name de eilandengroep Fulo, een van de twee landpunten langs de rou-

te van de 'Alcmaer' die vanuit het schip waargenomen werd (de ander was de zuidpunt van de Shetland Eilanden), die dus als onafhankelijke toetssteen kon dienen, was voor zijn bewijsvoering van cruciaal belang.¹⁶ We zien dan ook in het *Rapport* dat Huygens juist de grote discrepantie tussen de gissing van de stuurlii voor de lengtegraad van Fulo en die zoals die met zijn slingeruurwerken kon worden vastgesteld – en d.m.v. de kaart van Dirck Rembrandtz. bevestigd werd – gebruikt om zijn wantrouwen tegen de betrouwbaarheid van de kaarten van de stuurlii van de 'Alcmaer', en gangbare kaarten in het algemeen, uit te spreken:

'waer uyt men kan afnemen hoe veel verschil en fauten in de Caerten tot noch toe gevonden werden, en hoe weynigh daer op te vertrouwen is...'.¹⁷

Met dit laatste had Huygens natuurlijk gelijk. En hij had met de methode van de waarnemingen van de eclipsen van Jupiter en zijn (hopelijk) betrouwbare slingeruurwerken 'een gewenscht middel om de Werelt Caerten van alle fauten te suyveren'.¹⁸ Desondanks, is het niet geheel duidelijk waarom Huygens juist in deze situatie aan een reeds bijna dertig jaar oude kaart de voorkeur gaf. Vast staat dat Huygens veel vertrouwen had in de betrouwbaarheid van de waarnemingen die met zijn

slingeruurwerken op de 'Alcmaer' waren gedaan, en zich herhaaldelijk op belangrijke plaatsen op het succes van deze waarnemingen beriep. Deze betrouwbaarheid werd niet door de kaart van Dirck Rembrandtz. tegengesproken.

NOTEN

1. Dit artikel was niet tot stand gekomen zonder de aanmoediging en medewerking van de conservator van de Kaartenzaal van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam, de heer Werner, alsmede de assistentie van de heren Biemans en Laceulle van de afdeling Handschriften in de Universiteitsbibliotheek Amsterdam en de medewerkers van de bibliotheek van het Scheepvaartmuseum te Amsterdam. Tevens moet ik George E. Smith, met wie ik al enige jaren samenwerk om het uit 1688 stammende rapport aan de V.O.C. van Christiaan Huygens geheel uit te pluizen, vermelden. De fouten in dit essay moeten slechts aan de auteur toegeschreven worden.
2. *Wassende graade Paskaart Vertoonende alle de Zeekusten van Europa De geheele Middellandsche zee, als oock ten Noordwesten, en Noordoosten soo veer als ons tot noch toe bekent is, geteeckent door D. Rembrandtz. van Nierop.* t'Amsterdam by Pieter Goos, op 't Water in de vergulde Zee-Spiegel. U.B. Amsterdam, Kaartenz L.K. VI 4, uit de collectie van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (hierna: K.N.A.G.).
3. J.A. Leerink, Een Kaart van Dirk Rz. van Nierop. In: *Phoenix: Tijdschrift voor Beeldende Kunst* 2/1 (maart 1947), Amsterdam, Uitgeversbedrijf De Spiegel, blz. 11-14.
4. W. Voorbeijtel Cannenburg, Oud-Hollandse Kaartkunstenaars. In: *Phoenix: Tijdschrift voor Beeldende Kunst*, 2/6,7 (aug./sept. 1947), Amsterdam, Uitgeversbedrijf De Spiegel, blz. 152-154; zie ook: W. Voorbeijtel Cannenburg, A Dutch Chart that Survived the Ages. In: *Imago Mundi: A Review of early Cartography* IV, edited by Leo Bagrow, Stockholm, Kartografiska Sällskapet, 1947, blz. 63.
5. *Oost Indien: Wassende-Graade Paskaart, Vertoonende nevens het Oostelyckste van Africa, meede de Zeekusten van Asia van C. de Bona Esperanca tot Eso boven Japan.* t'Amsterdam by Pieter Goos op het Water inde Vergulde Zeespiegel. Een exemplaar bevindt zich in de U.B. Amsterdam, Kaartenz L.K. VI 3, K.N.A.G.
6. *West-Indische paskaert: waer in de graden der breedte over wederzijden vande middellijn wassende so vergrooten dat die geproportioneert sijn tegen bunne nevenstaende graden der lengde: vertonende behalven Europaes zuydelijeste alle de zeekusten van Africa en America, begrepen in 't octroy bij de H.H.H. Staten Generael der Vereenighde Neder[anden], verleent aende generale West Indische Compagnie, mitsgaders die van Peru en Chili, inde Grootte Zuyd-Zee.* Gedrukt t'Amsterdam: by Pieter Goos op 't Water inde Vergulde Zee-Spiegel. U.B. Amsterdam, Kaartenz L.K. VI 1, K.N.A.G.
7. Zie: M.M. Kleerkooper en W.P. van Stockum Jr., *De Boekhandel te Amsterdam vnl. in de 17e Eeuw.* Den Haag, Martinus Nijhoff, 1914-1916, blz. 1275-1276. Ik kwam dit citaat op het spoor door een verwijzing hiernaar in het artikel over Pieter Goos in C. Koeman, *Atlantes Neerlandici* IV. Amsterdam, Theatrum Orbis Terrarum, 1970, blz. 192.
8. Er is nog altijd geen moderne, wetenschappelijk verantwoorde, biografische en bibliografische studie over Dirck Rembrandtz van Nierop (1610-1682). Men is nog steeds aangewezen op het (zeer beknopte) artikel van F.E. Mulert in het *Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek* (P.C. Molhuysen & P.J. Blok, red.), dl. 5, Leiden, Sijthoff, 1921, kol. 373-374; Jan Smit heeft met zijn tweedelige *Dirck Rembrandtz. van Nierop 1610-1682: Het leven en werk van een beroemd Sterrenkundige, Meester in de Wiskonst en een uitmuntend Onderwijzer voor Schippers en Stuurlieden*, in 1992 in eigen beheer uitgegeven, een nuttige bijdrage geleverd. Zie ook: Rienk Vermij, Correspondence of Dirck Rembrandtzoon van Nierop (1610-1682). Zal verschijnen in *LIAS*.
9. Het is onbekend of er nog een exemplaar van deze kaart

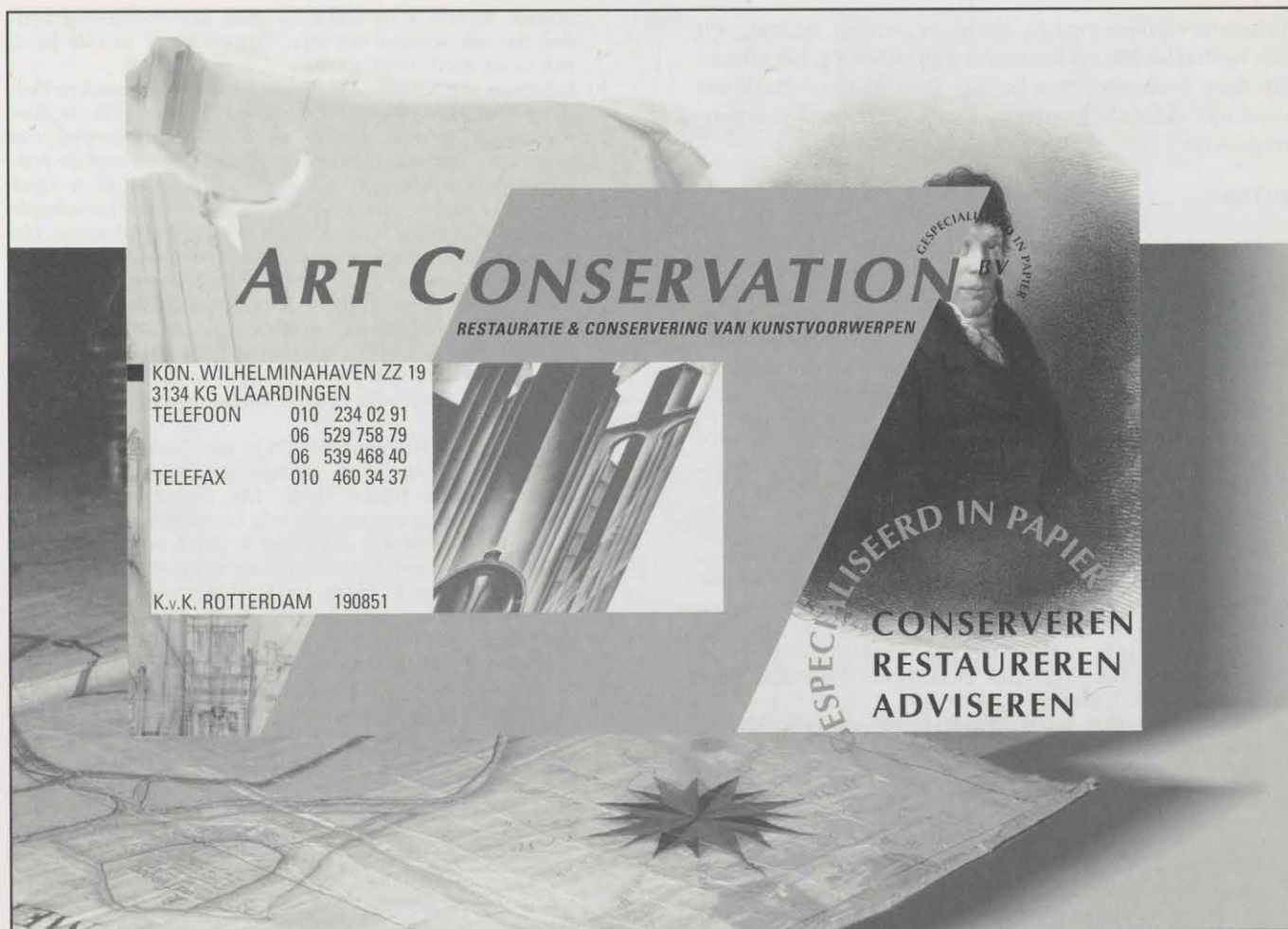
bestaat. Ik heb in de literatuur geen aanwijzingen gevonden dat het bestaan van zo'n 'Europa Plaet' van de hand van Goos reeds bekend was.

10. Johannes van Keulen, *De Groote Nieuwe Vermeerdere Zee-Atlas ofte Water-Werelt Vertoonende in sigh alle de Zeekusten des Aertryks, Bestaende in seer nette Kaerten, soo platte als wassende Graden, waer van eenige van de miswijsingh verbeterd zijn, 't welk oock te sien is op de Tijtel van de Kaerten, en noch vermeerdert met verscheyde Kaarten van groot besteck.* t'Amsterdam, by Johannes van Keulen, Boekverkooper en Graedthoogh-maker, tegen over de Nieubrug, in de gekroonde Lootsman, 1688. Ik werd op dit spoor gebracht door een aantekening van G. Lauts in zijn boekje met *Aantekeeningen van Utr. Gerb. Lauts op zijn geschrift Dirck Rembrandtsz. van Nierop* dat zich in de handschriftencollectie van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam, onder catalogusnummer IV F 26, bevindt.
11. Zie: Christiaan Huygens, No. 2519 van *Oeuvres Complètes de Christiaan Huygens*, (hierna: *OCCH*), deel 9, Den Haag, Martinus Nijhoff, 1901, blz. 272-291. Voor een Engelse vertaling van en uitvoerig commentaar op het rapport zie Eric Schliesser & George E. Smith in *A Measure in Evidence: Huygens's Determination of the strength of Gravity*, (George E. Smith, red.) zal nog verschijnen.
12. De bewijsvoering van Huygens is niet zonder complicaties. Er moeten niet alleen een aantal correcties op de met de klokken waargenomen tijd gemaakt worden, dit i.v.m. de vermindering van zwaartekracht bij de evenaar en ook i.v.m. een tijdsvereffening tussen de ware en middelbare zonnetijd, maar Huygens moet ook onafhankelijk van zijn proef tot stand gekomen lengtegraad-waarnemingen (d.m.v. bijvoorbeeld de eclipsen van de manen van Jupiter) als toetssteen gebruiken. Voor een uitvoerig relaas zie: Eric Schliesser & George E. Smith, Huygens's 1688 Report to the Directors of the Dutch East India Company on the Measurement of Longitude at Sea and the Evidence it Offered Against Universal Gravity. Zal verschijnen in *Annals of Science*. Zie ook: J.H. Leopold, The Longitude Timekeepers of Christiaan Huygens. In: *Proceedings of the Longitude Symposium at Harvard*, 1988, (in press).
13. Zie: *OCCH*, dl. 16, blz. 224; *OCCH*, dl. 21, blz. 461-462 & blz. 475-476.
14. Algemeen wordt aangenomen dat dit de kaart is die zich in het Huygens Archief (Hug. 45 'Kaarten') van de Universiteitsbibliotheek Leiden bevindt en is afgedrukt aan het eind van dl. 9 van de *OCCH* (in de oude serie) of aan het eind van dl. 18 (in de nieuwe serie). Er zijn hier echter gegronde twijfels over mogelijk, zie: *Appendix: Huygens's Maps* van Schliesser & Smith, *Huygens's 1688 Report to the Directors of the Dutch East India Company on the Measurement of Longitude at Sea and the Evidence it Offered Against Universal Gravity*.
15. *OCCH*, dl. 9, blz. 285.
16. Er bevindt zich in het Huygens Archief, in de map 'Hug. 45 aan Oost-indische', in de Dousa-afdeling in de Universiteitsbibliotheek Leiden een nog ongepubliceerde aantekening van Huygens waarop hij tot twee maal toe oefent in het optekenen van Fulo en Hitland met de bijbehorende breedte- en lengtegraad.
17. *OCCH*, dl. 9, blz. 286-287.
18. *OCCH*, dl. 9, blz. 274.

SUMMARY

Van Nierop's chart of Europe in a report of Christiaan Huygens

This article covers a rare chart drawn by the Dutch mathematician and almanac-writer Dirck Rembrandtz. van Nierop. An argument is given to date the creation of the map to around 1658. Van Nierop's map supported an important step in a chain of arguments of Christiaan Huygens in Huygens's (1688) *Report concerning the Measurement of Longitude by my Clock on the Voyage from the Cape of Good Hope to Texel in the Year 1687* to the directors of the Dutch East India Company.

ART CONSERVATION

RESTAURATIE & CONSERVERING VAN KUNSTVOORWERPEN

KON. WILHELMINAHAVEN ZZ 19
3134 KG VLAARDINGEN
TELEFOON 010 234 02 91
06 529 758 79
06 539 468 40
TELEFAX 010 460 34 37

K.v.K. ROTTERDAM 190851

GESPECIALISEERD IN PAPIER

CONSERVEREN
RESTAUREREN
ADVISEREN

PAPIERRESTAURATIE

LINGBEEK & VAN DAALEN

CONSERVERING EN RESTAURATIE VAN
WERKEN OP PAPIER EN PERKAMENT

- ◆ aquarellen gouaches pasteltekeningen
- ◆ advisering over klimaat, licht, transport en expositie

AMALIASTRAAT 5
1052 GM AMSTERDAM
020 - 6841074

Willem/Joan Blaeu (1606) c1640 World

"One of the supreme examples of the mapmaker's art"

RODERICK M. BARRON
Antique Map Specialist

21 BAYHAM ROAD
SEVENOAKS
KENT TN13 3XD
TEL & FAX 01732-742558

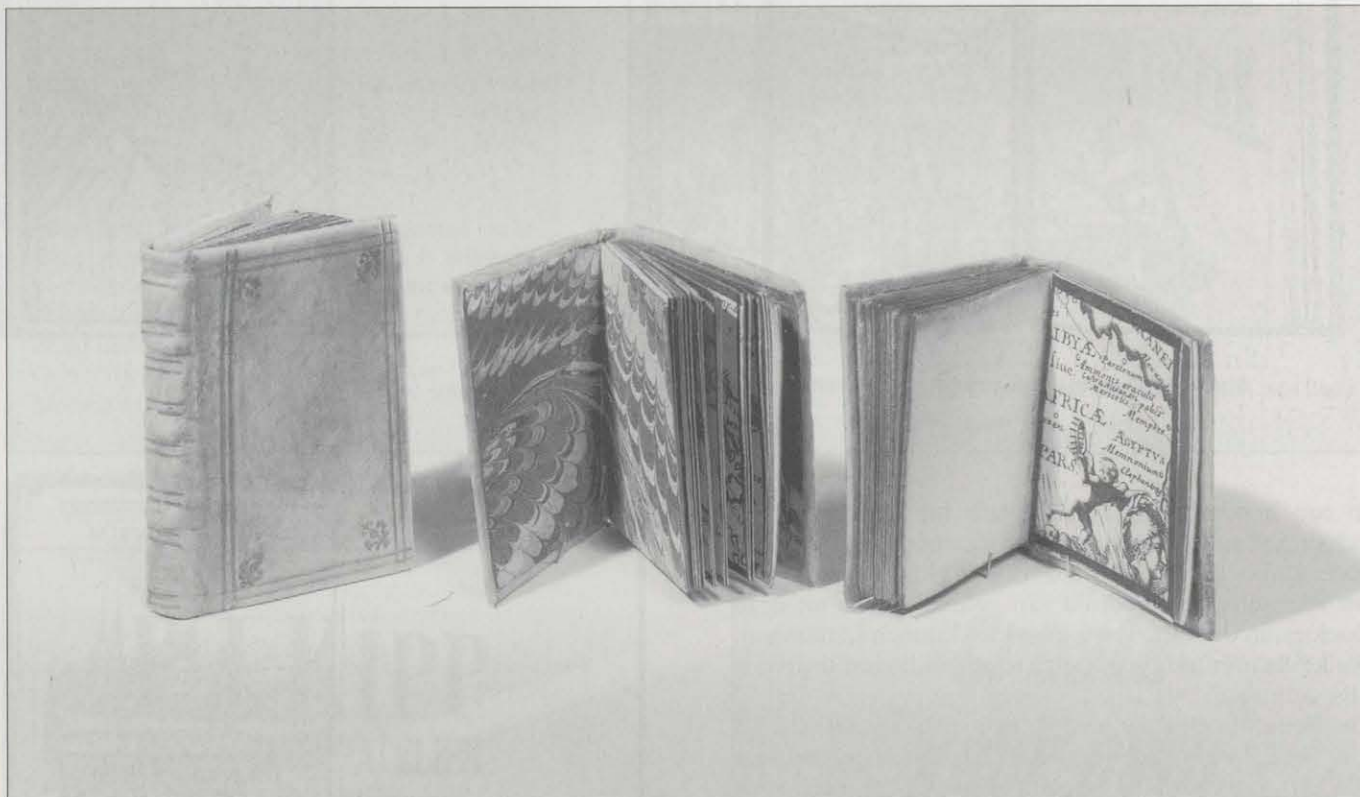
Send for a copy of my most recent catalogue
Fine maps of all parts of the World

Discover a world of difference with the professional services of
one of the UK's leading international private dealers

Early maps of the World, Americas, Asia, South East Asia
& the Far East a speciality

Wie herkent de kaarten uit de miniatuur boekjes van een 17de- eeuws poppenhuis?

Het Rijksmuseum te Amsterdam bezit een verzameling miniatuur boekjes, samengesteld aan het einde van de 17de eeuw. Deze boekjes bevinden zich in de 'bibliotheek' van een poppenhuis.

Dit grote poppenhuis werd tussen 1690 en 1710 in Amsterdam vervaardigd en ingericht voor Petronella Oortman en haar echtgenoot Johannes Brandt, een zijdelakenkoopman uit de Warmoesstraat. Hollandse poppenhuizen uit deze periode waren pronkkabinetten, als het ware kunstkabinetten die een verzameling voorwerpen in miniatuur bevatten; een huishouding in het klein. Het huis van Petronella Oortman is daarvan het meest indrukwekkende voorbeeld gezien de fraaie kast, versierd met marqueterie schildpad en tin, waarin de kamers zijn opgenomen en gezien de gedetailleerde en natuurgetrouwe weergave van de inrichting. Volgens een betrouwbare bron werd tussen de 20.000 en 30.000 gulden aan het poppenhuis uitgegeven.

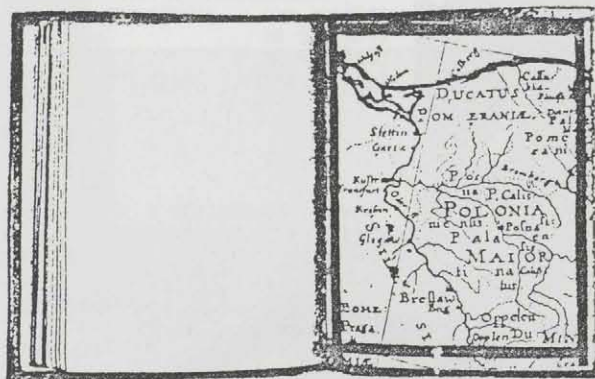
Drs. J. Pijzel-Domisse is kunsthistorica. Zij is projectmatig verbonden geweest aan het onderzoek van het poppenhuis in het Rijksmuseum.

In totaal bevinden zich 85 boekjes in de bibliotheek, waarvan er 82 stammen uit de periode rond 1700. Alle zijn in een grote variëteit gebonden in perkament of gestempeld leer, de meeste voorzien van versierde snede en enkele met gemarmerde schutbladen enz. Slechts één boekje van de 82 is een echt gedrukt miniatuur, een *Gebedeboek*, in 1683 uitgegeven in Amsterdam. De overige bandjes vormen tezamen een 'atlas' in de betekenis van: albums waarin een verzameling prent- en tekenkunst met diverse onderwerpen, van kaarten, portretten van beroemde personen, stadsgezichten en tuinen, tot geslachtswapens, losse figuurtjes en legeropstellingen. Alle prentjes zijn fragmenten, geknipt uit grotere bladen.

De afgelopen jaren is een poging gedaan de originele prenten, waaruit de knipsels komen, te identificeren, met de doelstelling de boekjes wellicht beter te dateren en een inzicht te krijgen in de prentkeuze van de opdrachtgeefster. Voor een groot gedeelte is dit gelukt, voor een ander gedeelte blijft het zoeken naar een speld

'IPSWICH' in het boekje inv.nr. 154.

Detail van Polen in het boekje inv.nr. 173 a/b.

in een hooiberg. Sommige details uit kaarten blijven echter intrigeren, temeer omdat hiermee enkele van de mooiste boekjes zijn gevuld. Bijgaand zijn fotokopieën op ware grootte afgedrukt van enkele bladen uit deze boekjes, in de hoop dat iemand zal kunnen herkennen, welke kaarten en topografische afbeeldingen daarvoor zijn gebruikt.

Het betreft boekje inv.nr. 154: een splitselbandje (h. 3,3 cm, br. 2,7 cm, d. 0,9 cm) met drie katernen van vier bladen, dubbelzijdig beplakt met elf prenten van Engelse stadsprofielen, achtereenvolgens: 'CARLISLE', 'IPSWICH', 'NEWCASTLE', 'CAMBRIDGE', 'WINCHES-TER', 'LINCOLNE', 'NORWICH', 'YORKE', 'WORCHES-TER', 'NOTTINGHAM' en 'EXCESTER'. De steden lijken te zijn geknipt uit de randomlijsting van een kaart.

Vervolgens twee boekjes inv.nr. 173 a/b: miniatuur albums gebonden in goud gestempeld perkament met vergulde snede en gemarmerde schutbladen (h. 5 cm, br. 4 cm, d. 1 cm), waarin vier katernen van vier bladen, recto beplakt met zestien, respectievelijk dertien details geknipt uit een landkaart van Zuid-oost Europa, Noord-Afrika en Klein-Azië.

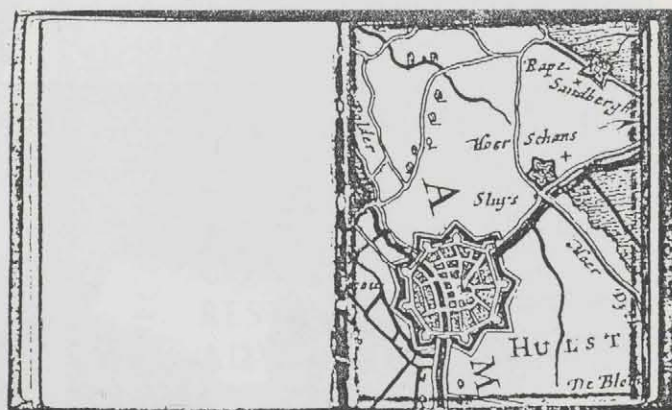
Dan is er nog een boekje met uitgeknipte plattegronden van Zuid-Nederlandse steden (inv.nr. 174).

Tenslotte is er een groot aantal knipsels uit prenten met Franse topografie, verwerkt in boekjes van verschillend formaat (inv.nr. 178 en 179). Een enkele maal worden daarop namen van een stad, een rivier of een paleis vermeld, zoals bijgaand op ware grootte is weergegeven. Graag doe ik een oproep aan de lezers van *Caert-Thresoor* om, bij herkenning van een of meer van de weergegeven afbeeldingen, dit aan de redactie van dit tijdschrift mede te willen delen.

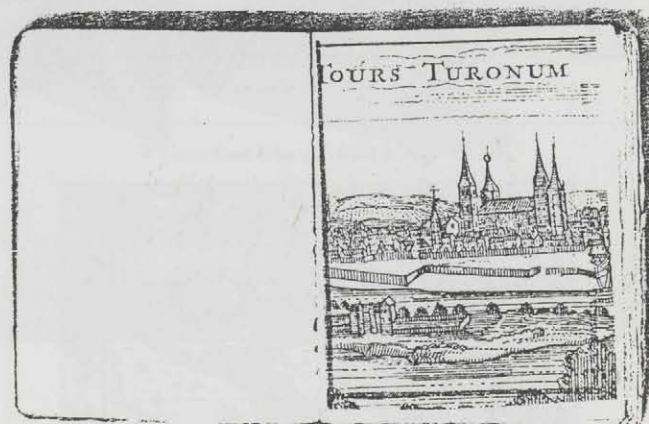
SUMMARY

Who identifies the maps out of miniature-books from a 17th-century doll's house?

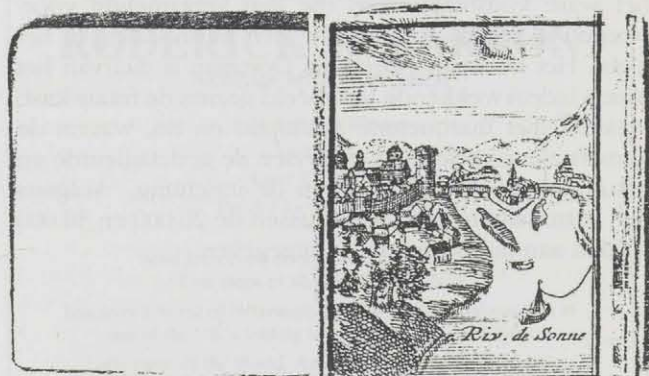
In the library of a doll's house in the Rijksmuseum, Amsterdam, five small albums contain fragments of topographical maps and plans of unknown origin. The author emphasises the importance of identifying the source of the different engravings and asks the readers of this journal to inform the editors when information is available.

'HULST' in het boekje inv.nr. 174.

'TOURS' in het boekje inv.nr. 179.

De Franse rivier 'de Sonne' in boekje inv.nr. 178.

LAATSTE KANS! Unieke heruitgave van het Caert-thresoor

Caert-Thresoor, het zakatlasje waaraan ons tijdschrift zijn naam te danken heeft, is voor het eerst verschenen in 1598. Het werd uitgegeven door Barent Langenes te Middelburg, in samenwerking met Cornelis Claesz te Amsterdam. Om het vierhonderdjarig jubileum daarvan - in 1998 - een bijzonder tintje te geven zal dit zeldzame, lijvige boekwerkje integraal, in 169 kaartjes, compleet met de originele Nederlandse tekst door Petrus Bertius en Jacobus Viverius, gefacsimileerd worden. Het formaat van het boekje is ca. 11,2 x 17 cm, de gedetailleerde kaartjes, oorspronkelijk gegraveerd door Jodocus Hondius en Petrus Kaerius, meten elk ca. 8,5 x 12 cm.

De heruitgave, naar het origineel in de Universiteitsbibliotheek Amsterdam, zal voorafgegaan worden door een korte toelichting. Deze uitgave zal begin 1998 verschijnen bij ROBAS bv te Weesp, prijs ca. f 89,-

De redactie van *Caert-Thresoor* kan van Robas een zeer beperkt aantal kopen voor haar abonnees en stelt die ter beschikking voor de speciale prijs van **f 65,-** excl. portokosten.

In verband met het **beperkte aantal** waarover de redactie kan beschikken is **directe** bestelling gewenst. **Waarvoor u nu nog een laatste kans wordt geboden!**

Zend uw bestelling aan redactie
Caert-Thresoor, Postbus 68, 2400 AB
Alphen aan den Rijn.

CAERT-THRESOOR,

Inhoudende de tafelen des gantsche Werelts Landen/met beschryvingen verlicht/tot lust vanden Zeker/nu alles van nieuws met groote costen en arbeyt toegereet.

For Middelburgh by Barent Langenes / ende men dints te coop by Cornelis Claesz

P.J. KIPP RESTAURATIE-ATELIER

Abstederdijk 309
3582 BL Utrecht
Telefoon (030) 2516010

Conservering van kaarten met behoud van authenticiteit

Verzorging van grote formaten, inclusief passepartout en lijstwerk

Tentoonstellingsgereed maken van kaarten voor opstellingen

Vervaardigen van zuurvrije dozen voor de kaartenverzameling

Restauratie van atlassen, reisverslagen en dergelijke

Create your own MAP AUCTION

MONTHLY INTERNETAUCTION OF OLD BOOKS,
MAPS & WORKS ON PAPER

Closings on Nov 25, Dec 23, Jan 27, Feb 24

www.EworldAuction.com

PAULUS SWAEN
OLD MAPS INTERNET
AUCTION MARCH 17 - NOVEMBER 3

www.swaen.com

TEL+31 (495) 599050 - FAX +31 (495) 599051

Varia Cartographica

Inzendingen voor deze rubriek aan: drs. Lida Ruitinga, Vrije Universiteit, Kaartenverzameling, De Boelelaan 1103, 1081 HV Amsterdam, fax (020) 444 5259, e-mail: A.H.Ruitinga@ubvu.vu.nl

Varia is ook te raadplegen op internet: <http://kartoserver.frw.ruu.nl/html/staff/krogt/caert/varia.htm>

De IMCoS-Helen Wallis Prijs voor 1997

De International Map Collectors' Society heeft de IMCoS-Helen Wallis Prijs van 1997 toegekend aan Norman Thrower, emeritus hoogleraar in geografie aan de University of California in Los Angeles. Norman Thrower is de auteur of uitgever van tien boeken en meer dan 250 artikelen die zijn brede kennis van kartografie en aanverwante gebieden weergeven. Zijn boek *Maps and civilization: cartography in culture and society*, dat oorspronkelijk in 1972 is uitgegeven onder de titel *Maps and men: an examination of cartography in relation to culture and civilization* werd herzien en opnieuw uitgegeven in 1996. Het geeft zijn nieuwste bijdrage weer aan het boekstaven van de geschiedenis van de kaart als een uitdrukking van de wetenschappelijke en culturele evolutie van de mens.

Imago Mundi - 17de Internationaal Congres voor de Geschiedenis van de Kartografie te Lissabon

'How are you, Jane?' - 'Good to see you again, Istvan!'

Een gezellig geroezemoes gonst door de ontvangstzaal van de Torre do Tombo, het schitterende, gloednieuwe en heerlijk koele gebouw van de Nationale Archieven in de Campos Universidade in Lissabon. Wetenschappers en bibliografen, verzamelaars en kaartverkopers, jong en oud, T-shirts en blazers, alles loopt gezellig babbelend door elkaar heen. De gelegenheid: de registratie voor de 17de International Conference on the History of Cartography van Imago Mundi, die van 5 tot 10 juli 1997 gehouden wordt. De plaats: Lisboa, dat in het teken staat van de 500ste verjaardag van de ontdekking van India door Vasco da Gama.

De Portugese kartografie maakt in het begin van de 16de eeuw een zeer snelle ontwikkeling door (in huidige termen mogelijk vergelijkbaar met de ontwikkelingen in de informatietechnologie: wie nu nog een 286 processor heeft is volledig uit de tijd; alleen een Pentium telt mee!). Na Pedro en Jorge Reinol volgt een reeks van kartografen waaronder Armando Cortesao, Diogo Ribeiro, Joao de Castro, Antonio Pereira, Fernao Vaz Dourado, eindigend met Luis Teixeira. Een overvloed van schitterende manuscriptkaarten, ontstaan naar aanleiding van de ontdekkingsreizen naar Afrika, India, Malakka, China en Brazilië door Vasco da Gama, Pedro Cabral, Gonçalo Coelho, Fernao Magalhaes en anderen, is het resultaat. Op één van de tentoonstellingen is een selectie te zien van kaarten van Afrika, India, China en, niet te vergeten, Japan - met de eigenaardige kanteling - naast twee kaarten van Amerika van 1502 en 1528: op de ene kaart de Caribische eilanden met wat vage vormen van het vasteland, op de andere een nauwkeurige afbeelding van de gehele oost- en westkust van Zuid-Amerika alsmede de kustlijn van Noord-Amerika vanaf Virginia.

De officiële opening van het congres vindt plaats in de statige 19de-eeuwse hal van de Sociedade de Geografia in het centrum van Lissabon. Fraai gietijzeren hekwerk, een gevareerd assortiment van tropische relikwieën in de vitrines (geen kaarten). Witte zakdoeken houden de gezichten droog,

een enkele dame heeft een waaier. De opening wordt opgeleust door de president van de Republiek Portugal. Een militaire band speelt het volkslied; speeches door de voorzitters van Imago Mundi en de Portugese gastorganisatie. En daarna volgt het werk, veel werk!

De presentaties

In de loop van vier dagen worden meer dan veertig presentaties afgewerkt, ieder van ca. twintig minuten met vijf minuten voor vragen. De onderwerpen zijn in een aantal groepen ingedeeld, zoals:

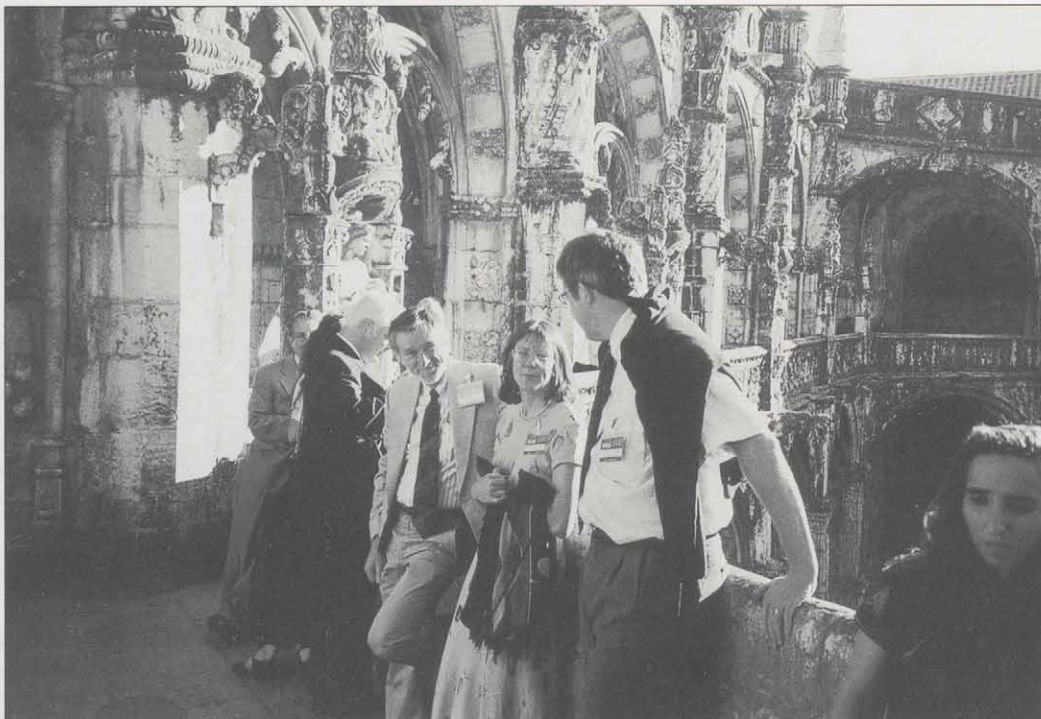
- * 16de-eeuwse militaire kartografie
- * De kartografie van India en de Indische Oceaan
- * kartografie en diplomatieke betrekkingen
- * kartografie en kunst
- * kartografie van de 19de en 20ste eeuw
- * kartografie van rivieren, polders, bergen en woestijnen
- * kartografie van het paradijs.

De presentaties worden gehouden in het Engels, Portugees en Frans; er zijn Portugees-Engelse tolken maar de Franstalige presentatoren moeten het zonder vertaaldienst doen. Gelijktijdige projectie van twee dia's is mogelijk en hiervan wordt door sommige presentatoren goed gebruik gemaakt; er is niet voorzien in een mogelijkheid van presentatie via een computer en barco. Er zijn aanzienlijke verschillen in wetenschappelijke diepgang en communicatieve vaardigheden. Sommige presentatoren komen in tijdnood en proberen dat goed te maken door steeds maar sneller te gaan spreken, hetgeen ze soms een cynisch commentaar van de vertalers oplevert! Anderen hebben de timing van hun dia's niet goed voorbereid en schieten in sneltreinvaart door teveel visueel materiaal. Jammer, omdat zo de over het algemeen goede kwaliteit ervan teloor gaat voor het publiek. Maar er zijn een paar juweeltjes bij! Hier volgen de highlights:

* Kartografie en diplomatie: Verscheidene presentaties over de invloed van de kartografie tijdens de onderhandelingen over de vaststelling van nationale grenzen, de schermutselingen en misleidingen, en het diplomatieke voordeel van goede nationale kartografen. Speciaal te vermelden zijn de presentaties door André Ferrand de Almeida van de Universiteit van Coimbra over de grensbepaling in Brazilië (ca. 1720-50); door Mary Pedley van de William Clements Library, University of Michigan, over de grenzen van Nova Scotia (1750-80); en door Vincenc Rajsp van de Sloveense Academie van Kunst en Wetenschappen in Ljubljana over de grenzen van Slovenië vanaf het begin van de 16de tot het eind van de 18de eeuw. Voorts de presentatie door István Klinghammer van de Eotvos Lorand Universiteit in Budapest over de rol van Pál Teleki bij de grensbepalingen in Centraal Europa en het Midden-Oosten in de jaren 1920 (waarbij Teleki het concept etnische dichtheid toepaste in de kartografie).

* Kartografie van India en de Indische Oceaan: De recente vondst van een aantal regionale Maratha-manuscriptkaarten - een aanvulling op de reeds bekende kaarten van forten en slagvelden - leiden tot een interessante en goed gedocumen-

*Napraten in het Mosteiro dos Jeronimos
(foto: Peter van der Krogt).*

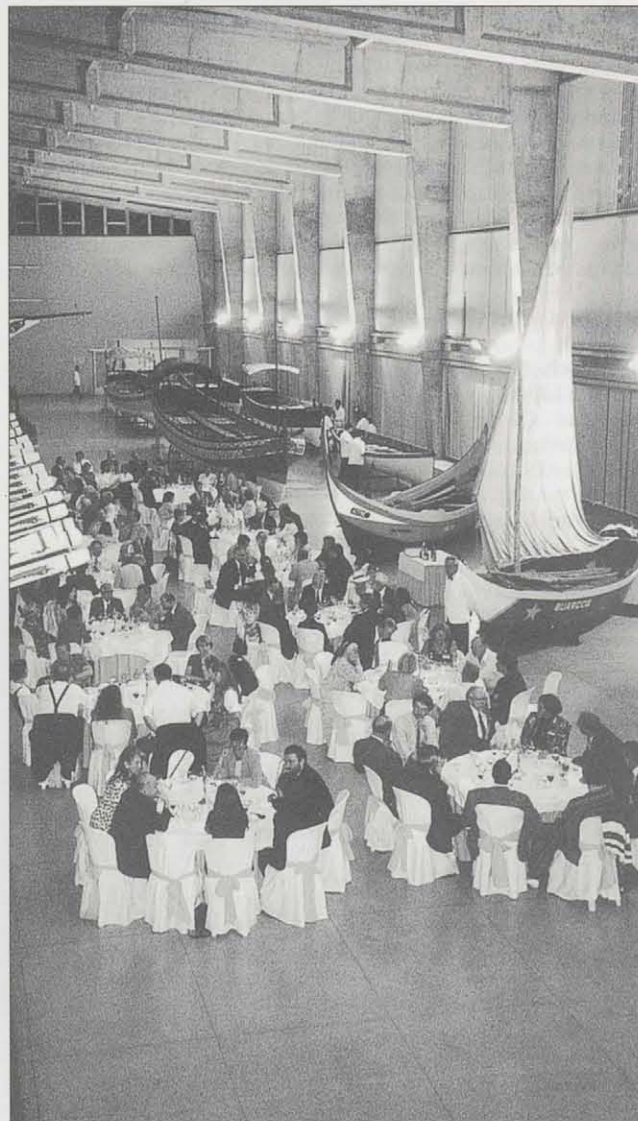
teerde presentatie over de pre-koloniale Maratha-kartografie van de 17de en 18de eeuw door Prasad P. Gogate van de Mumbai Universiteit in India. Een bijdrage van W.A.R. Richardson over een mogelijk eerdere ontdekking van Australië door de Portugezen wekt weinig begrip bij het gehoor.

* Kartografie van woestijnen, bergen en waterlandschappen: In deze categorie steekt de bijdrage van Paul van den Brink van de Universiteit van Utrecht resp. de Koninklijke Bibliotheek van Den Haag, met kop en schouders uit boven de rest. Wetenschappelijk goed onderbouwd weet hij David Woodward, goeroe op het gebied van kartering van stroomverschillen en getijden, goed te woord te staan. Hij krijgt ter plaatse de toezegging dat zijn bijdrage gepubliceerd zal worden in het Imago Mundi-jaarboek. Hiermee zal dit artikel in de Imago Mundi-serie de derde bijdrage worden over de Nederlandse kartografie van de 18de eeuw, naast de circa vijftig bijdragen die verschenen zijn over de Nederlandse kartografie van de 16de en 17de eeuw. (Geïnteresseerden in dit onderwerp zullen uitkijken naar de publicatie van Paul van den Brinks promotieonderzoek op 29 mei 1998).

* Kunst en kartografische representatie: Goede bijdragen door Alexandra Curvello Campos van de Universiteit van Lissabon over de decoraties op de Portugese portolaankaarten en de invloed die zij hadden op het wereldbeeld van de 16de eeuw; en door Patricia Alkhoven van de Koninklijke Bibliotheek van Den Haag over de decoraties in de compilatie atlas van Dick van der Hagen, waarin ook vele stadsgezichten, met schitterende inkleuring toegeschreven aan Dirk Jansz. van Santen. De uitstekende dia's doen goed recht aan het kunsthistorische karakter van de presentatie.

De tentoonstellingen

Het congres vormt een goede aanleiding voor een aantal Portugese instellingen om enige hoogtepunten van hun kartografisch bezit te tonen en hun kunnen op het gebied van de presentatie daarvan! Er zijn in totaal zes tentoonstellingen. Veruit de beste -waarover reeds geschreven in de inleiding- is die in de Torre do Tombo: *Schatten van de Portugese Kartografie*, met schitterende 16de-eeuwse manuscriptkaarten. *Kartografie van Lissabon* in het Museu de Cidade geeft in een uitstekende presentatie een goed beeld van de stedelijke kartografie van Lissabon vóór en na de aardbeving in 1755. Minder professioneel zijn de tentoonstellingen *Kartografie en Diplomatie in Brazilië in de 18de eeuw* en *De frontgebieden van Afrika* in de Cordoaria; de eerste laat wel interessant kaartmateriaal zien. Tenslotte zijn er nog tentoonstellingen over Macao in de Mosteiro dos Jeronimos en in Évora (Plaatsen en steden op oude kaarten).

*Afscheidsdiner in het Museu de Marinha
(foto: Peter van der Krogt).*

De deelnemers

Voor de statistici onder de lezers: van de 42 presentatoren zijn er 7 afkomstig uit de Verenigde Staten, 7 uit Groot-Brittannië, 6 uit Portugal, 11 uit (zeven) andere Europese landen, 6 uit (vier) Oost Europese landen, en 5 van andere werelddelen. Van de in totaal 196 deelnemers komen er 34 uit de Verenigde Staten, 20 uit Groot-Brittannië, 38 uit Portugal, 77 uit (dertien) andere Europese landen, 11 uit (acht) Oost Europese landen, en 16 uit andere werelddelen. De Nederlandse vertegenwoordiging bestaat uit acht deelnemers, waaronder één sessie-leider (prof. dr. G. Schilder) en twee presentatoren (dr. Patricia Alkhoven en drs. Paul van den Brink).

Het conferentiecircus

Geen internationaal congres zonder 'social events', waaraan natuurlijk ook de partners actief deelnemen. De officiële opening door de Portugese president, de boottocht over de Taag met een uitgebreid souper, de cocktails bij de opening van de tentoonstellingen, het dagelijkse ontbijt in één van de zes conferentiehôtels, het afscheidsdiner in het Museu de Marinha. Niet te vergeten de spontane uitstapjes naar dat allergezelligst restaurantje in de Alfama, of de bezoeken aan de Portugese kaartverkopers (redelijke keus en redelijke prijzen)! Vermeldenswaard is de zogeheten Postersessie waarin de deelnemers de laatste publicaties presenteren -en soms met aantrekkelijke korting te koop aanbieden!- en waarin prof. dr. Günter Schilder en dr. Peter van der Krogt onder meer de *Monumenta Cartographica Neerlandica* en de tweede editie van de *Atlantes Neerlandici* tonen.

Volgende congressen

De volgende Imago Mundi-congressen worden gehouden in Athene (juli 1999), Madrid (2001) en New England (2003). Dit verslag kan niet anders dan eindigen met een aanmoediging aan alle *Caert-Thresoor*-lezers (a) om aan zo'n congres deel te nemen en (b) om eens na te denken over een onderwerp om op één van deze congressen te presenteren: de goede artikelen in *Caert-Thresoor* doen in kwaliteit niet onder voor de presentaties op het 17de internationale congres. En verder biedt zo'n congres ook een goede gelegenheid om één van de Explokart-projecten te presenteren!

Drs. W.J.P. van Waning, Explokart

Research Fellowships 1998-1999 van The John Carter Brown Library

De John Carter Brown Library, een onafhankelijk onderzoeksinstituut op het gebied van geschiedenis en humaniora, gesitueerd op de campus van de Brown University gaat ongeveer twintig Research Fellowships toekennen voor de periode van 1 juni 1998 tot 31 mei 1999. Er wordt onderscheid gemaakt tussen Short-Term Fellowships voor twee tot vier maanden met een stipendium van \$ 1000,- per maand en Long-Term Fellowships voor vijf maanden met een stipendium van \$ 13.375,-.

Inschrijfformulieren kunnen verkregen worden bij de Director, John Carter Brown Library, Box 1894, Providence, R.I. 02912. Inschrijfformulieren kunnen ook per e-mail aangevraagd worden onder dit adres: JCBL_Fellowships@Brown.edu.

Aanvragen dienen voor 15 maart 1998 binnen te zijn. WEBSITE: http://www.brown.edu/Facilities/John_Carter_Brown_Library

Unieke aanwinst van 16de-eeuwse atlas voor British Library

De British Library heeft in het voorjaar van dit jaar de 16de-eeuwse *Mercator Atlas van Europa* aangekocht bij Sotheby's. De aankoop van de atlas die afkomstig is uit het pensioenfonds van de Britse spoorwegen was mogelijk gemaakt door een gift van het Heritage Lottery Fund.

Hoogtepunten uit de atlas zijn Gerard Mercators wandkaart van de Britse Eilanden uit 1564, die het vroegste gedetailleerde geografische beeld van deze eilanden geeft, en de belangrijke vroege (wand)kaart van Europa uit 1554, die nu nog het enig bekende exemplaar is (het enig ander bekende exemplaar in het Poolse Wroclau ging in 1945 waarschijnlijk verloren). Verder bevat de atlas nog twee secties van de wereldkaart waarbij de 'Mercator-projectie' voor het eerst is toegepast. Deze kaart stamt uit 1569. Er zijn nog drie andere

exemplaren buiten Engeland van bekend. De kaarten kunnen een voorloper genoemd worden van wat Mercator later uitgaf onder de naam *atlas*.

De British Library zal de atlas tentoonstellen in de Exhibition Galleries in Bloomsbury. In de nieuwe British Library in St. Pancras die in 1998 voor het publiek geopend wordt, zal de atlas een belangrijk tentoonstellingsobject worden.

Overigens had Sotheby in 1979 de atlas al eerder te koop aangeboden. De British Library had toen echter te weinig geboden. De atlas is in 1967 oorspronkelijk gekocht in een boekhandel te Brussel. Destijds is deze niet beschikbaar gesteld voor onderzoek.

Lezingencyclus van The Warburg Institute 1997-1998

Op The Warburg Institute van de University of London (Woburn Square, London WC1H 0AB) wordt wederom een lezingencyclus op het gebied van de geschiedenis van de kartografie in het kader van het thema 'Maps and Society' georganiseerd door Tony Campbell (Map Library, British Library) en Catherine Delano Smith (Institute of Historical Research, London). De bijeenkomsten worden gehouden op The Warburg Institute om 17.00 uur. De toegang is vrij. Drankje na afloop. Iedereen is welkom. Inlichtingen: Tel. +44 171 412 75252 of per fax: +44 171 412 7780 (Tony Campbell).

Programma 1997-98:

- * 23 oktober: Dr. John Dunbabin (St. Edmund Hall, Oxford) *Red lines on the map: the fixing of the border between the United States and British North America.*
- * 20 november: Dr. Michael Wintle (Department of European Studies, University of Hull) *Renaissance maps and the construction of the idea of Europe.*
- * 11 december: Professor Glyn Williams (Department of History, Queen Mary and Westfield College, London) *Speculative maps and apocryphal voyages in the exploration of North America.*
- * 22 januari: Laurence Worms (Ash Rare Books Ltd.) *Society and maps: the London map trade in the 18th century.*
- * 26 februari: Dr. Benet Salway (Department of History, University College, London) *Journeying in the Roman world and the genesis of the Tabula Peutingeriana.*
- * 26 maart: Dr. Christopher Board (Department of Geography, London School of Economics and Political Science) *Silences, secrecy and falsification on maps after 1858.*
- * 30 april: Geraldine Beech (Public Record Office, London) *'A wall of glass?' Mapping boundaries in the Balkans since 1830.*
- * 28 mei: Professor David Buisseret (Department of History, University of Texas- Arlington) *A new vision: artists and maps in early modern Europe.*

Henk Deys Ridder in Orde van Oranje-Nassau

Henk Deys, redactielid van *Caert-Thresoor*, is sinds kort Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Op 18 oktober jongstleden werd hem die koninklijke onderscheiding opgespeld door de burgemeester van Rhenen, tijdens de viering van het 90-jarig bestaan van de plaatselijke historische vereniging. Het eerbewijs viel Henk Deys ten deel vanwege zijn cultuur-historische betrokkenheid, publicaties, maatschappelijke betrokkenheid en functie als assistent-archivaris van de gemeente Rhenen. Onder de noemer cultuur-historische betrokkenheid vallen onder meer de grote liefde voor de kartografie en het redactielidmaatschap van *Caert-Thresoor*. Henk Deys' meest bekende publicatie is *De Gelderse Vallei: Geschiedenis in oude kaarten* uit 1988.

Verslag studiedag NVK-Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie te Arnhem op 14 november 1997

De kartografie van Gelderland: dat was het thema van de zeventiende studiedag in het bestaan van de Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie (WGK). Min of meer directe aanleiding voor deze dag betrof het verschijnen van het achtste deel *Arnhem en de Veluwe steden Elburg, Harderwijk, Hattem en Wageningen alsmede Nijkerk en Staverden* in de facsimilereeks *Historische stadplattegronden van Nederland*. Vele belangstellenden hadden weer de moeite genomen om de studiedag met een bezoek te vereren. In het Huis der Provincie Gelderland te Arnhem werden vier uiteenlopende

De fraaie kaartcollectie van de Provinciale Topografisch-Historische Atlas in het voormalige Burgerweeshuis in Arnhem trok de belangstelling van veel studiedagbezoekers (foto: Marco van Egmond).

lezingen verzorgd, die alle een link hadden met Gelderland. Op de eerste plaats behandelde dr. F.W.J. Scholten de ontwikkelingen binnen de militaire kartografie van de oostelijke provincie. Als zodanig was Gelderland van strategisch belang en moest het 'de klappen opvangen' voor het westelijk deel van het toenmalige Nederlandse grondgebied. Volgens Scholten zijn in de militaire kartografie van Gelderland drie perioden te onderscheiden: 1) de Tachtigjarige Oorlog, waarin de vestingsteden en grote rivieren een cruciale rol speelden, met als kartografische neerslag vestingplattegronden en rivierkaarten; 2) de periode 1650-1750, waarin sprake was van vaste verdedigingslijnen en een grotere concentratie op de rivier de IJssel. Ofschoon Menno van Coehoorn een groot militair verdedigingssysteem voor de Republiek bewerkstelligde, bleken kaarten daarbij merkwaardig genoeg geen hulpmiddel te zijn: de inundaties gebeurden op een grove manier; 3) de periode 1750-1795, waarin talloze militaire veranderingen werden doorgevoerd. Zo moesten de inundaties zorgvuldiger geschieden. Een betere kennis van het terrein was dus vereist, hetgeen leidde tot de productie van gedetailleerde topografi-

sche kaarten. Ook de overgang van 'statische' vestingoorlogen naar een meer 'dynamische' oorlogsvoering was daar debet aan.

Dr. F. Keverling Buisman ging in de tweede lezing in op de kadastrale kaarten van Gelderland. Ofschoon hij zich 'een kat in een vreemd pakhuis' voelde, was de lezing helder en duidelijk. Keverling Buisman behandelde eerst de prekadastrale periode, waarin de Gelderse ambtelijke kartografie in het kader van de belastingheffing fungeerde. De uniforme landmeting vond zijn neerslag in maatboeken en verpondingskaarten. Veel materiaal uit dit tijdvak is helaas verloren gegaan. In 1812 werd een begin gemaakt met een nieuw stelsel van systematische opmetingen, dat pas in 1832 zijn beslag kreeg. Het resultaat was er dan ook naar: mooi gekleurde kaarten met een vast formaat en een vaste schaal. De bijbehorende registers met eigenaren, beroepen, opbrengsten en dergelijke vormen een belangrijke bron voor historisch onderzoek. Naar schatting zijn er van het Gelderse grondgebied 3.000 van deze minuutplannen gemaakt. Ook na 1832 werden kadastrale kaarten vervaardigd. Hierbij ging het om hermeten minuutplannen

De burgemeester van Arnhem, P. Scholten, was bijzonder content met het achtste deel in de reeks 'Historische Stadsplattegronden van Nederland'. De burgervader wordt op de foto geflankeerd door J. Werner (l, lid Stichting Historische Stadsplattegronden) en A.J. Kölker (r, secretaris-penningmeester van de Stichting Historische Stadsplattegronden) (foto: Marco van Egmond).

als gevolg van bijvoorbeeld uitbreidingsplannen en veranderingen in het grondbezit. Aanvankelijk werd bij elke wijziging een nieuw 'bijblad' gemaakt, maar al gauw ging men over op het 'gummen en raderen' van het bestaande bijblad. Ander kadastraal kaartmateriaal van na 1832 zijn de grondbelasting-kaarten en 'hulpkaarten' met daarop zowel de oude als nieuwe toestand van het perceel.

Na de koffie was het de beurt aan dr. H.P. Deys, die -vurig ondersteund door een explosieve diaprojector- uit de losse pols een boeiend referaat hield over de kartografie van de Gelderse Vallei. Dit gebied, fysisch-geografisch prachtig begrensd door het Veluwe-massief en de Utrechtse Heuvelrug, kent een rijke karteringsgeschiedenis. Met name de grote waterproblematiek in de Vallei was daar de oorzaak van. Voor het adequaat afwateren van de veenontginningen en het kanaliseren van de vele beken waren goede kaarten nodig. Daarnaast speelden in de 16de en 17de eeuw geschillen tussen het Utrechtse en het Gelderse een grote rol. Vaak was er sprake van 'dubbele' karteringen door Gelderse en Utrechtse landmeters. In de 18de eeuw waren er in de Vallei veel activiteiten op het gebied van de militair-topografische kartering. Tot diep in de 20ste eeuw bleef het gebied kampen met wateroverlast. Pas in 1949 kwam hieraan een einde met de afronding van het Valleikanaal.

De laatste lezing op de studiedag werd verzorgd door drs. W.T. Resida, beheerder van het Rijksarchief in Gelderland. Zij gaf een toelichting op de collectie in het Rijksarchief, dat in 1877 is ontstaan uit het in 1817 opgerichte Provinciaal Archief. De inventaris bestaat uit archieven en daarbij behorende kaarten van overheidsinstellingen, particuliere instellingen en personen. Er is een tamelijk grote hoeveelheid gedrukte kaarten, manuscriptkaarten en atlassen uit de 16de tot en met de 20ste eeuw. Resida maakte in haar verhandeling onderscheid tussen de commerciële kartografie en de ambtelijke kartografie. Op beide terreinen is het Rijksarchief met kaartmateriaal thuis. Zo kunnen vooral de commerciële kaarten van Nicolaes van Geelkercken, als kartograaf actief in de 17de eeuw, niet onvermeld blijven. Juridische proceskaarten, waterstaatskaarten, cultuur-technische kaarten en militaire kaarten zijn voorbeelden van de rijke schakering aan ambtelijk kaartmateriaal. Het middagprogramma van de studiedag bestond uit een be-

zichtiging van het kaartendepot van het Rijksarchief. Daarnaast werd een bezoek gebracht aan het voormalige Burgerweeshuis, alwaar de fraaie kaartcollectie van de Provinciale Topografisch-Historische Atlas (in beheer bij het Arnhem's Historisch Museum) de belangstelling trok.

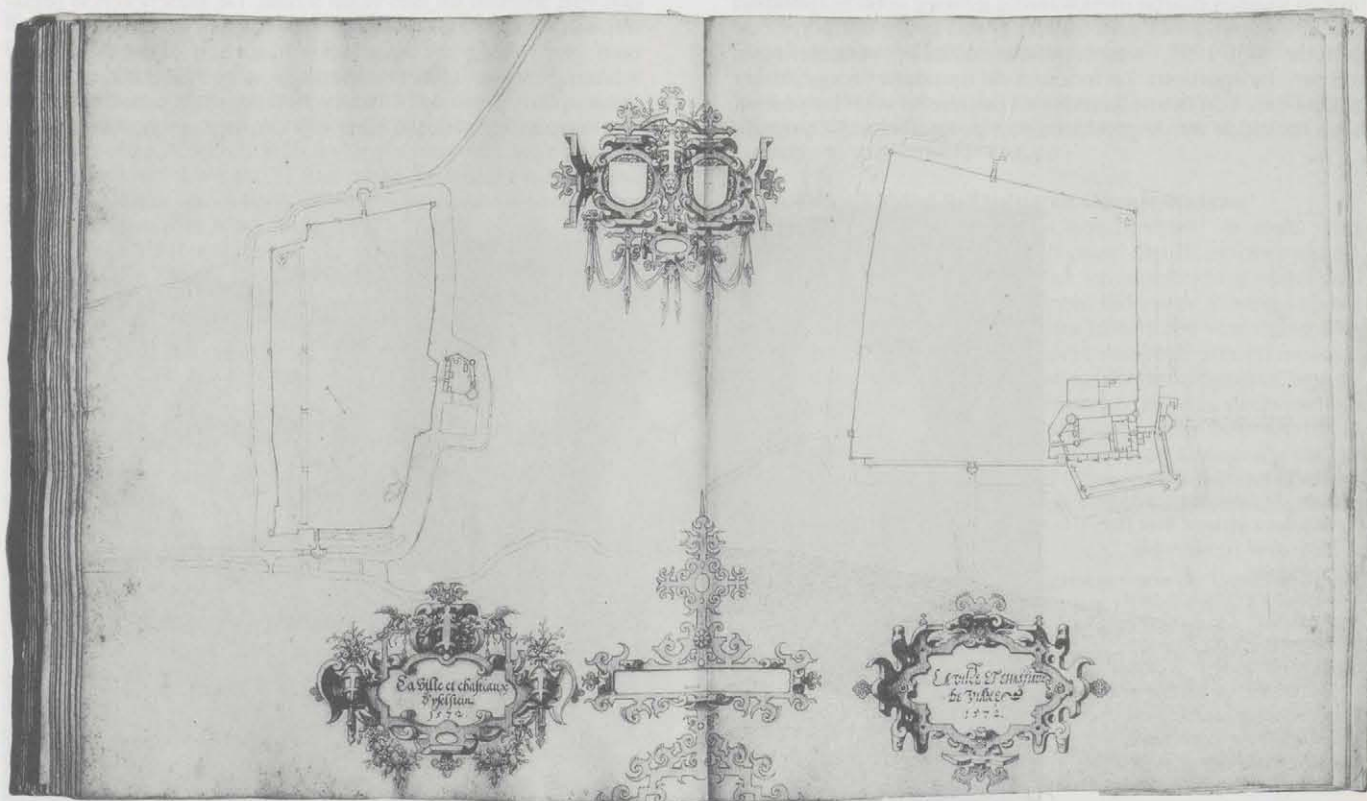
De dag werd in het stadhuis passend afgesloten met de overhandiging van het deel 8 over de kaarten van de Veluwe steden aan Arnhem's burgemeester P. Scholten. Deze bleek zeer ingenomen te zijn met het aangeboden boekwerk van de hand van J. Augusteijn.

Marco van Egmond

'Something of interest for you?': De De Berlaymont-atlas voor Nederland behouden

Begin dit jaar was het eindelijk zover dat de Collectie Bodel Nijenhuis de *De Berlaymont-atlas* met vijftig getekende vestingplannen uit de jaren zeventig van de 16de eeuw kon verwerven. Eindelijk, want ik was de atlas al jaren lang op het spoor en de unieke betekenis voor de geschiedenis van de Nederlanden in velerlei opzicht werd mij steeds duidelijker. Niet alleen dat er twintig zeer vroege en uiterst gedetailleerde Nederlandse vestingplannen in opgenomen waren trok de aandacht, maar met name ook de herkomst uit de Lage Landen.

In mei 1993 was ik door John Goss van Sotheby's London getipt dat deze atlas op de veiling (24 en 25 juni) zou komen. Hij deed dat met een kattebelletje 'Something of interest for you?', vastgehecht aan een fotokopie van de betreffende bladzijde uit de catalogus. Op dat moment was de Leidse Universiteitsbibliotheek (UB) niet in de gelegenheid om op de hint van Goss positief te reageren en sindsdien heb ik het spoor op afstand en met enige zorg gevolgd. Zou de atlas wel bij elkaar blijven of zou deze hetzelfde lot beschoren zijn als destijds de bundel plattegronden van Jacob van Deventer die door Wopke Eekhoff over de archieven zijn verspreid? Dat ze voor Nederland eigenlijk behouden zou moeten worden, werd de betrokkenen duidelijk. Spannende jaren volgden; de atlas dook op in de catalogus van Nico Israel en een groot publiek werd op antiquariaats- en antiekbeurzen in de gelegenheid gesteld de bijzondere kwaliteit van nabij te bewonderen.

De vestingplannen van IJsselstein en Vianen uit de 'De Berlaymont-atlas', rijk versierd met cartouches.

Wanneer we nu eens wat meer over de achtergronden te weten zouden kunnen komen, kon een eventueel voorstel voor aankoop beter onderbouwd worden. In het derde nummer van de vorige jaargang van *Caert-thresoor* zijn de resultaten van een onderzoek gepubliceerd, dat dr. Charles van den Heuvel op verzoek van de UB had verricht. Door hem werd de atlas voor een groot deel historisch thuis gebracht en had ze een naam gekregen: de *De Berlaymont-atlas*. De bijzondere betekenis voor de geschiedenis van de vestingbouwkunde vanuit Spaans-Nederlandse hoek bekeken, voor die van de ornamentiek dankzij de zeer fraai bewerkte cartouches in de Vlaamse Renaissancestijl, maar vooral ook voor de Zuid-Nederlandse hofcultuur te Brussel was nu voldoende aangetoond.

Dankzij het genereuze aanbod van een toegewijd bezoeker en 'vriend' van de Collectie Bodel Nijenhuis om een eventuele aankoop met het verlenen van een voorschot binnen handbereik te brengen, kon de UB na zoveel jaren tot de aankoop overgaan en de heer Roos te IJmuiden meedelen nummer 30 uit de *Catalogue 26 Rare and important books and atlases* van Israel Rare Books (a division of A. Asher & Co. B.V.) voor haar te reserveren. Sinds de *De Berlaymont-atlas* als 'Atlas 440' in de Collectie Bodel Nijenhuis is opgenomen, begint men haar te ontdekken.

Dirk de Vries

Tentoonstelling *De Verbeelde Wereld* in Antwerpen

In 1997 is het twintig jaar geleden dat het door de Kredietbank volledig gerestaureerde Rockoxhuis in Antwerpen opnieuw voor het publiek werd opengesteld. Om deze verjaardag luister bij te zetten, heeft de bank in het museum een tentoonstelling over de beginperiode van de kartografie georganiseerd.

seerd: *De Verbeelde Wereld : Globes, atlassen, kaarten en meetinstrumenten uit de 16de en 17de eeuw*.

Aan de hand van twee zeldzame 17de-eeuwse globes van Blaeu, een reeks uitgelezen atlassen en kaarten van onder meer Mercator en Ortelius, en enkele zeer zeldzame wetenschappelijke instrumenten wordt duidelijk gemaakt dat de Nederlanden in de 16de en 17de eeuw een vooraanstaande rol hebben gespeeld in de wereld van de kartografie. Bovendien biedt deze tentoonstelling gelegenheid om, behalve de vaste museumcollectie op de benedenverdieping, ook de normaal niet toegankelijke eerste verdieping te gaan bekijken. Overigens zijn alle stukken afkomstig uit privé-verzamelingen.

De tentoonstelling loopt nog tot 18 januari 1998. Openingsdagen: dinsdag t/m zondag 10.00-17.00 uur; maandag gesloten. Eveneens gesloten op 1 en 2 januari. De toegang is gratis. Voor 700 Belgische francs is een catalogus verkrijgbaar.

Detail van de aardglobe door Willem Jansz. Blaeu, Amsterdam 1645/8.

Besprekingen

Ortelius atlas maps : an illustrated guide / Marcel P.R. van den Broecke. - 't Goy-Houten : HES Publishers, 1996. - 308 p. ; ill. in z/w. - ISBN 90 6194 308 6.

Van uitgeverij HES is inmiddels algemeen bekend dat zij haar boeken op een uiterst verzorgde wijze presenteert. Ook dit bibliografische overzicht van de ataskaarten van Abraham Ortelius ziet er weer goed uit. Het ligt, door zijn niet zo gebruikelijk formaat (24,5 x 13,5 centimeter), makkelijk in de hand. Het smalle boek is echter iets minder geschikt als we kaartinhoudelijke informatie aan de afbeeldingen (afgedrukt op een breedte van tien centimeter) zouden willen ontfangen. De keuze hiervoor is verdedigbaar, als de afbeeldingen alleen bedoeld zijn om de gebruiker een allereerste, doch summier, indruk van de kaart te geven. De keerzijde is minstens tweeledig. Ten eerste is er vrijwel geen enkel toponiem van met name dorpen en steden op de foto's leesbaar. Ten tweede heb je ook bij statenvergelijking niet veel aan de afbeeldingen (iets waarvoor kartobibliografieën in de praktijk toch samengesteld worden). Dit laatste punt wordt eigenlijk in het boek zelf al onderkend doordat in Appendix I (pag. 305-307) een aantal detailfoto's van Orteliuskaarten opgenomen werden onder de titel: *Plates with close resemblance*. Kortom, ik vind de keuze voor de erg klein afgedrukte foto's niet zo gelukkig (maar anderen mogen daar natuurlijk anders over denken).

Een oordeel geven over de volledigheid van het aantal opgenomen kaartbeschrijvingen is voor een bespreker vrijwel onmogelijk, daar waag ik me af en toe maar niet aan. Veel vrijvoller vind ik het om enige opmerkingen te maken over de leesbaarheid van de inleiding en de methode van beschrijving.

Het boek heeft een goede opbouw van het inleidende gedeelte. Wel vraag ik me af of er veel oorspronkelijk onderzoek verricht is voor deze inleiding. Voor zover het zaken betreft die voortkomen uit de enorme kennis van Marcel van den Broecke

over de ataskaarten van Ortelius is dit wel nieuw (zie ook zijn publicaties over Ortelius in *The Map Collector* (1986)36, p. 2-15 en (1995)70, p. 2-11, *Caert-Thresoor* 13(1994), p. 103-110) en *Mercators World* May/June(1997), vol. 2, no. 3, p. 18-24), echter voor zover het passages betreft over Ortelius' leven en overige bezigheden lijkt het merendeel van die wetenswaardigheden gebaseerd te zijn op oudere literatuur. Dit betekent echter niet dat het een saai of oubollig verhaal geworden is, integendeel. De inleiding is buitengewoon leesbaar en mijns inziens ruim voldoende voor een boek dat als kartobibliografisch naslagwerk bedoeld is. Wat mij betreft, had ik het aardig gevonden als bijvoorbeeld de brieven van en aan Ortelius (eerder integraal gepubliceerd door J.H. Hessels in 1887) en een aan Ortelius gewijd en bewaard gebleven *Liber Amicorum* wat uitgebreider behandeld waren. Nu omvatten deze voor de kennis over de persoon Ortelius zo belangrijke bronnen in totaal slechts een twintigtal regels met amper meer informatie dan dat ze bestaan.

Verder zijn er nog wel enkele opmerkingen te maken over de methode van beschrijving van de kaarten. Helaas werd afgezien van de inmiddels toch wel algemeen aanvaarde ISBD-beschrijvingsregels. Hoewel het voorstelbaar is dat bij een kartobibliografie van de productie van één kaartmaker verschillende onderdelen van de beschrijvingen telkens gelijk kunnen zijn, lijkt dit me nog niet voldoende reden om voor datgene dat de bladen wél uniek maakt, af te stappen van de regels. Ook is het gebruik van de slash ('/') wat verwarrend. Binnen de ISBD-regels wordt deze gebruikt voor de scheiding van de titel van de kaart en de gene(n) die verantwoordelijk zijn voor de beeldinhoud (tekenaar, graveur). In de beschrijvingen in dit boek wordt de '/' gebruikt om aan te geven dat het volgende woord op een nieuwe regel begint. Om verwarring bij de vele ISBD-aanhangers te voorkomen was het aanbevelingswaardig geweest om hiervoor de ']' te gebruiken en niet de '/'. Een andere keuze is geweest om bergingssignaturen van de beschreven kaarten niet te ver-

melden. Dit betekent dat nergens duidelijk wordt dat ongeveer 95 procent van Ortelius' atlaskaarten in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam (UBA) bewaard wordt. Iets wat aan geeft dat de UBA één van de belangrijkste Ortelius-collecties ter wereld bezit. Hoewel deze informatie niet uit het boek zelf te halen valt, vind ik het wel zinvol dit te melden. Zodoende zal het in ieder geval de lezers van deze bespreking (dat hoeven niet dezelfde te zijn als de gebruikers van het boek) duidelijk worden dat ze in de UBA de grootste kans hebben een gewenste Ortelius-atlaskaart te kunnen bekijken. Hierop aansluitend is het aardig te melden dat Jan Werner (conservator van de kaartcollectie van de UBA) onlangs aankondigde dat, vanwege het feit dat we in 1998 gedenken dat Ortelius vierhonderd jaar geleden overleed, er in de periode juni-augustus 1998 in de expositieruimte van de UBA een tentoonstelling van Ortelius-kaarten gehouden zal worden. De Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie heeft nu reeds geagendeerd dat er op 19 juni 1998 in de UBA een Ortelius-studiedag gehouden zal worden. Het boek van Marcel van den Broecke zal dan ongetwijfeld ter tafel komen en zal bovendien een enorme hulp zijn bij het samenstellen van die expositie.

Marc Hameleers

Prospect of London by Frederik de Wit : a facsimile. - Leiden : Academic Press Leiden, 1994. - 8 bl. : ill. + bijl. (23 p.). - Facsimile in een oplage van 200 ex. van de oorspronkelijke uitgave van Frederik de Wit, ca. 1695: *Londinum florentissima Britanniae urbs, emporiumque toto orbe celeberrimum.* - Bijl. o.d.t.: *Flower of cities all : London panoramas in the sixteenth and seventeenth centuries* / P.G. Hofstijzer. - Verklarende tekst in de facs. in het Engels, Latijn en Nederlands. - ISBN 90-74372-09-0.

Een bespreking van deze facsimile-uitgave is tot schande van deze recensent tot nu toe blijven liggen. In het hiernavolgende zal ik daarom meer in algemene en technische zin over facsimile's spreken dan over deze specifieke uitgave. Letterlijk betekent het woord facsimile, volgens het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*: 'Ontleend aan de lat. verbinding facsimile, maak iets gelijks. Volkomen gelijke reproductie van een geschrift, een kunstwerk, enz.'.

Een beschrijving in *Oostboek's Geïllustreerde Encyclopaedie* (2e druk, 1927) geeft ook nog het lemma 'Facsimile-druk: in het algemeen de benaming der graphische procédés, waardoor origineelen, die oorspronkelijk op andere wijze zijn tot stand gekomen, zoo bedriegelijk mogelijk worden nagebootst [...]'. De omschrijvingen 'volkomen gelijk' en 'zoo bedriegelijk mogelijk worden nagebootst' zorgen voor veel verwarring. Een origineel is altijd iets anders dan een reproductie van het origineel, dus volkomen gelijk kunnen ze nooit zijn. Het papier zal altijd anders zijn, de inkt, bij een boek ook de band en ga zo maar door. 'Volkomen gelijk' bij een facsimile impliceert dus eigenlijk een beetje gesjoemel. Je kunt proberen iets zo gelijk mogelijk aan of zo bedriegelijk mogelijk gelijkend op het origineel te reproduceren, maar nooit volkomen gelijk. Overigens is ook het woord 'origineel' al beladen. Bij een tekening is het probleem niet zo groot: het origineel is de tekening zelf. Bij een prent wordt het lastiger. Een prent is nooit een origineel, maar slechts een afdruk van een drukvorm. Eén van meerdere afdrukken, in de meeste gevallen. Duitsers spreken bij een reproductie dan ook niet van het reproduceren van een origineel, maar van een 'Vorlage'. De Vorlage kan een boek zijn, een prent, tekening of schilderij, kortom, het te reproduceren object, onverschillig of dit een 'origineel' (lees: unicum) of een exemplaar uit een oplage is. In het Nederlands spreekt de vakman daarom ook liever van het 'model' dan van 'origineel'.

Een probleem dat zich bij het maken respectievelijk het uitgeven van een facsimile-uitgave voordoet is het volgende: wie stelt de eisen vast waaraan het facsimile moet voldoen? En wie beoordeelt of aan deze eisen volledig recht gedaan wordt? A.H. Sijmons heeft in 1980 in het *Kartografisch Tijdschrift* (1980-VI-4) geprobeerd normen vast te stellen voor een facsimile-reproductie. Dat hij daarin niet geheel geslaagd is en zijn betoog ook van de nodige veronderstellingen uitgaat, valt hem niet te verwijten. Ook Marc Hameleers geeft in *Caert-Thresoor* (XI (1992), nr. 1) een aantal bespiegelingen over het verschijnsel facsimile. Zijn artikel gaat echter voor het grootste deel in op het verschij-

nen van het grote aantal facsimile-uitgaven en eisen die daaraan gesteld zouden mogen of moeten of kunnen worden, zonder al te veel in te gaan op technische specificaties waaraan een facsimile naar mijn mening zou moeten voldoen.

Tot dusver schijnt nog niemand nauwkeurig vastgesteld te hebben wat nu precies onder een facsimile verstaan dient te worden. Definities die uitgaan van een 'zo getrouw mogelijke' reproductie (Sijmons bijvoorbeeld) impliceren een aantal onmogelijkheden. Maar wat is onmogelijk? Waardoor worden onmogelijkheden bepaald? Financiële overwegingen? Technische? Praktische?

Het is natuurlijk prachtig dat er visuele geheugensteuntjes verschijnen zodat 'originelen' gespaard kunnen blijven en op grotere schaal toegankelijk worden gemaakt. Maar met facsimile in een striktere betekenis van het woord heeft het naar mijn mening weinig van doen. De tegenwoordige 'facsimile's' zijn in het algemeen gewone reproducties, die eventueel in een postershop verkocht zouden kunnen worden. Een voorbehoud moet natuurlijk gemaakt worden voor die uitgevers die kosten noch moeite sparen om, inderdaad, een zo gelijk mogelijke reproductie te laten vervaardigen. De vaak door een kleine markt laag gehouden oplagen drijven de prijs op en wanneer dan ook het woord facsimile nog gebruikt wordt, wordt daarmee een suggestie van de allerhoogste kwaliteit gewekt. Voor mij doet dit soort zaken toch wel erg aan de kleren van de keizer denken. Wie kijkt naar de aan het eind van de vorige eeuw gemaakte Duerer-facsimile's van de Reichsdruckerei in Berlijn, of van de Rembrandt-facsimile's van de Parijse firma Amand Durand, moet lachen bij het zien van moderne zogenaamde facsimile's. Deze Duitse en Franse facsimile's zijn zo goed dat het niet de eerste keer zal zijn dat een facsimile voor origineel doorgaat. De facsimile's van de Reichsdruckerei en van Amand Durand werden aan de achterzijde gestempeld met de mededeling dat het een facsimile was, anders waren er nog veel meer ongelukken gebeurd. De facsimile's van de Reichsdruckerei, naar oude etsen en gravures, werden gemaakt door middel van een fotogalvanisch procédé. Deze techniek leverde een nieuwe koperplaat op, waarvan onbeperkt afgedrukt kon worden. De afdruk vertoont dan, net als het 'model', alle kenmerken van de diepdruk. Een beschrijving van deze techniek is onder andere te vinden in Ottomar Volkmer, *Die Technik der Reproduktion von Militär-Karten und Plänen*. Wien, Pest, Leipzig, A. Hartleben's Verlag, 1885. Voor een hedendaagse 'facsimile' is zo'n stempel niet nodig: de tegenwoordig ter beschikking staande technieken kunnen alle met een loep direct en eenvoudig als reproductie vastgesteld worden.

Wat ik maar wil zeggen is dit: 'zo getrouw mogelijk' is een rekbaar begrip. Het kan buitengewoon getrouw, of liever, het kón buitengewoon natuurgetrouw. Want het vakmanschap voor deze meest getrouwe vorm van reproductie is verdwenen. Wat rest is de offsetdruk, want dat is tegenwoordig nog bijna de enige techniek die, uit economisch oogpunt, voor 'facsimile'-druk gebruikt wordt. En wie naar het facsimile van *Prospect van Londen* kijkt, moet constateren dat het beeld ernstig verstoord wordt door een veel te grote rasterpunt in het wit, waardoor het totaalbeeld veel donkerder uitvalt dan had gekund. Meer zorg aan de reproductie besteden zou, zo zult u inmiddels begrepen hebben, meer gaan in de richting van een 'facsimile'. Voor wie echter nog eisen stelt aan het begrip, zal deze uitgave gewoon een reproductie blijven. Een eindconclusie zou eigenlijk moeten luiden dat het woord 'facsimile' tegenwoordig eerder een verkooptechnische term is dan een aanwijzing voor de kwaliteit van de reproductie.

En zoals de inhoud van het begrip facsimile aan forse slijtage onderhevig is geweest, zo is het ook het woord zelf vergaan. Als je tegenwoordig een 'fax' -des luiards afkorting van het woord facsimile- ontvangt, mag je hopen dat deze leesbaar is. De inflatie van het oorspronkelijke begrip 'facsimile' tot 'fax' schijnt echter aan de meeste mensen voorbij te zijn gegaan.

Johan de Zoete

(conservator van het Museum Enschedé in Haarlem)

ASHER Rare Books

FINE & RARE BOOKS
EARLY VOYAGES - TRAVELS
CARTOGRAPHY - ATLASES
NAVIGATION - MAPS

Available and free on request:

Catalogue 26 - Rare and Important Books and Atlases

To be published:

Catalogue 27 - Atlases, Books, Maps and Prints

a division of A. Asher & Co. b.v.

Visiting address: Zeeweg 264, NL-1971 HJ IJmuiden, The Netherlands
 Correspondence: P.O. Box 258, NL-1970 AG IJmuiden, The Netherlands
 Telephone: +31 (0)255 523839 Facsimile +31 (0)255 510352
 E-mail: Asher@Euronet.nl

antiquariaat DE RIJZENDE ZON

Poststraat 8, 5038 DH Tilburg

Tel.: 013-5360337

Fax: 013-5361450

Geopend: dinsdag t/m zaterdag 12-17 uur

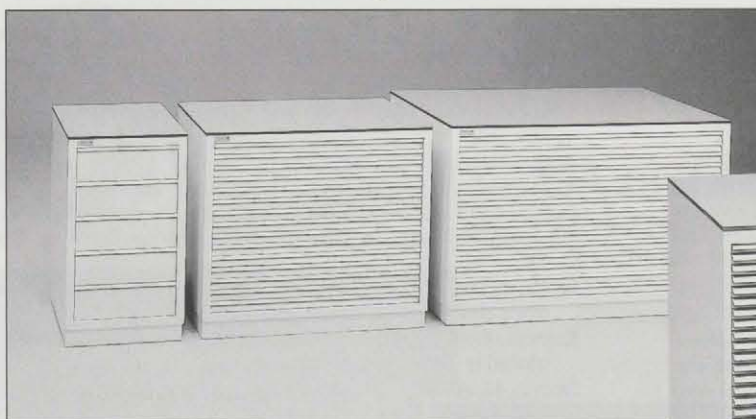
Brabantica
Scandinavica
Nabije Oosten
Verre Oosten
Niet-westerse Boeken
Reizen

Anthropologie

Speciaal voor atlassen 1840-1940

cat. 39: Scandinavica-Arctica

SPECIALIST IN OPBERGSYSTEMEN

Croon BV

Industrieweg 38, P.O. Box 151, 3640 AD Mijdrecht
 (The Netherlands)

Afdeling verkoop: tel. nr. 0297 - 231919

fax. nr. 0297 - 231910

Croon is als fabrikant gespecialiseerd in de productie van metalen geëpoxeerde ladenkasten die in vele maatvoeringen leverbaar zijn. Door deze volledige epoxy coating worden kostbaarheden niet aangetast.

Met name de zogenaamde HO ladenkasten zijn geschikt voor de berging van kaarten etc. en leverbaar vanaf een nuttig formaat van 35 x 62 cm tot en met 155 x 115 cm, nuttige hoogte 15 mm.

Vraag vrijblijvend inlichtingen bij de fabriek te Mijdrecht.

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

Inzendingen voor deze rubriek aan: dr. Peter van der Krogt, Universiteit Utrecht, FRW-Kartografie, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht, fax (015) 212 6063, e-mail: P.vanderKrogt@frw.ruu.nl

CLEMENS, M.

Leben und Werk des Abraham Ortelius / Michael Clemens. - In: *Harlinger Heimatkalender 1998*. - Wittmund/Ostfriesland: Verlag C.L. Mettcker & Söhne, 1997. - Blz. 80-85. - Behandelt vooral de kaarten van Oostfriesland.

ELKINS, D.

'Abraham Patriarchae Peregrina et Vita Abrahamo Ortelio Antverpiano Auctore' (= The Wanderings and Life of Abraham, the Patriarch Abraham Ortelius of Antwerp, Author) / D. Elkins. - In: *Israeli Map Collectors Society Journal* No. 15 (August 1997), pp. 13-17, 24-25.

ERMEN, E. VAN

Maps for Eternity, Sixteenth- and Seventeenth-Century Cartography in the Low Countries / E. van Ermen. - In: *The Low Countries: Arts and Society in Flanders and the Netherlands, a yearbook*. 1997-98. - Zie <http://www.onserfdeel.be/onserfn4.html>

KUYPER, J.

Historische gemeente atlas van Nederland [CD-ROM]. - [Naarden]: Nederlandse Genealogische Vereniging, cop. 1996. - 1 compact-disc. - Bevat alle 11 delen van de gemeente-atlas van Jacob Kuiper. - Prijs: leden: fl. 30.-, niet-leden fl. 40.-, excl. verzendkosten.

LAURIDSEN, P.

Der Kartograph Johannes Mejer: Ein Beitrag zu der älteren dänischen Kartengeschichte / P. Lauridsen. - Hörnum: Jürgen Schwarz, 1996. - Oorspronkelijke uitgave 1906. De koperplaten van Meijers kaarten zijn gebruikt voor Blaeus *Atlas Major*.

NORWICH, O.

Norwich's Maps of Africa: An illustrated and annotated carto-bibliography / Oscar I. Norwich; Bibliographical descriptions by Pam Kolbe. - Second edition / Revised and edited by Jeffrey C. Stone. - Norwich, Vt.: Terra Nova Press, 1997. - xxxvii, 408 blz.: ill. - ISBN 0-9649000-4-1. - Eerste uitgave 1983.

WERNER, J.W.H.

Pasletters: passende letters op de paskaart van Europa door Adriaen Gerritsen (1587) / Jan Werner. - In: *Scripta Manent: Drukletters over schoonschrift of een vriendenboekje voor drs. A.R.A. Croiset van Uchelen bij zijn afscheid als hoofdconservator van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam* / verzameld door Piet Visser. - Amsterdam: Universiteitsbibliotheek, 1997. - blz. 19-26.

De kaarten- en atlascenscollectie van het KNAG in de UB Amsterdam / J.W.H. Werner. - In: *Kartografisch Tijdschrift* 23 (1997) 3, blz. 21-33.

Inhoud historisch-kartografische tijdschriften

IMCoS JOURNAL No. 70 (Autumn 1997)

Smith, David. Cassel and Company, 1848-c. 1890. Blz. 7-17.
Dreyer-Eimbcke, Oswald. Two cartographers who made mapping history in Gotha: Heinrich Berghaus and August Petermann. Blz. 19-27.

MERCATOR'S WORLD vol. 2, no. 6 (November/December 1997)

Zie ook: <http://www.mercatormag.com/toc2.6.htm>
Barnes, Scott Bryant. Traces of the Natchez. Blz. 20-25.
Lobban Jr., Richard A. Africa divided. Blz. 26-33.
Geller, Margaret J. A voyage through space and time: Mapping the Universe. Blz. 34-39.
The glory of discovery: the tragedy of defeat: Scott's last Antarctic Expedition. Blz. 40-44.
Tyner, Judith. The hidden cartographers: Women in Mapmaking. Blz. 46-51.
Braun, Elisabeth. Art of the City [Keulen]. Blz. 52-57.
Seaver, Kirstin A. Albertin de Virga and the Far North. Blz. 58-62.

MITTEILUNGSBLATT, FREUNDENKREIS FÜR CARTOGRAPHICA IN DER STIFTUNG PREUSSISCHER KULTURBESITZ E.V., Heft 10/1996

Zögner, Lothar. Carl Ritter: Von Schnepfenthal nach Berlin. Blz. 3-8.
Spata, Manfred. Der Seeberg bei Gotha: Astronomische Station und trigonometrischer Punkt. Blz. 9-14.
Dreyer-Eimbcke, Oswald. Der älteste noch existierende Geographie-Verlag in Deutschland [= Justus Perthes]. Blz. 14-18.
Wolff, Fritz. Kartographische Raritäten in einer Ausstellung über das Reichskammergericht. Blz. 19-22.
Kupcik, Ivan. Geschichte der thematische Kartographie: Von globaler zu regionaler Forschung. Blz. 26-31.
Dreyer-Eimbcke, Oswald. Island und die Kartographie. Blz. 32-37.
Zögner, Lothar. Zwischen Kristallen und Karten: Gespräch mit einem Kartensammler. Blz. 38-41.
Zögner, Gudrun K. William Turners Karte von Rheingau. Blz. 42-43.

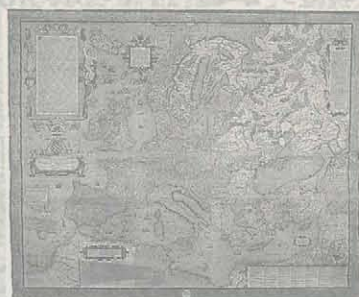
J. Emmering
Antiquarian Bookseller
and Printdealer

N. Z. Voorburgwal 304
1012 RV Amsterdam
tel. 020 - 6231476

Old and Rare maps. West Indiana

Restauratie atelier **STERKEN**

Restauratie en
 conservering van

PRENTEN
 KAARTEN
 ATLASSEN

tevens
 passe-partout
 snij services

De Cloese 7-9, 7339 CM Ugchelen
 (Apeldoorn)

Telefoon: 055-5423147

Fax: 055-5430614

Mobiel: 06-53939353

E-mail: sterrest@pi.net

JEZET INTERNATIONAL Bvba CONSERVATION ENGINEERS

"PLANORAMA"®

Archiefkasten en - modules.
 Onderhoudsvrij aluminium.
 Diverse hoogtes van laden.
 Bodemplaat naar keuze.

Verkoopadres:

SIMBA ALUMINIUM B.V. - Postbus 235 - 4730 AE OUDENBOSCH
 Telefoon 0165-320242/44 - Fax 0165-320262

Voor iedere historicus, kartograaf en antiquaar twee onmisbare naslagwerken

The Atlas Blaeu-Van der Hem of the Austrian National Library

Redactiecommissie: Günter Schilder, Bernard Aikema en
Peter van der Krogt.

Geïllustreerde en geannoteerde catalogus. 5 delen. 28 x 20
cm. Gebonden in linnen. Per deel c. 500 afbeeldingen in
zwart-wit en 16 in kleur. ISBN (set) 90 6194 258 6
Complete catalogus van een van de grootste en mooiste
verzamelatlassen, samengesteld door Laurens van der Hem
(1621-1678) en thans in de Österreichische
Nationalbibliothek in Wenen.

De vijfdelige catalogus bevat afbeeldingen van alle bladen
in de atlas, met kartografische en kunsthistorische
beschrijvingen door Peter van der Krogt en Erlend de
Groot:

- I. Spain, Portugal and France (vols 1-8). ISBN 90 6194 278 0.
Verschenen in 1996
- II. Italy, Switzerland and the Netherlands (vols 9-17)
- III. British Isles, northern and eastern Europe (vols 18-24)
- IV. German Empire, Hungary and Greece, including Asia Minor
(vols 25-34)
- V. Africa, Asia and America with the so-called secret atlas of
the VOC (vols 35-46)

Prijs per deel: Hfl. 950,- (excl. BTW)
U tekent in op de gehele serie.

Koeman's Atlantes Neerlandici New and completely revised, illustrated edition

Edited by Peter van der Krogt.

Bibliografie van atlassen, gepubliceerd in de Nederlanden
tot en met de 20ste eeuw. Alle gegraveerde titelpagina's en
foliokaarten worden afgebeeld. Elk deel wordt voorzien
van registers op kaart- en atlastitels en op persoonsnamen.
10 delen 23 x 31 cm. Gebonden in linnen.
ISBN (set) 90 6194 248 9.

Elk van de tien geplande delen bevat de bibliografie van
een afgeronde groep atlassen:

- I. De Mercator-Hondius-Janssonius-atlassen.
ISBN 90 6194 268 3 - Met ca. 1000 afbeeldingen, ca. 650 blz.
Publicatie in 1997
- II. De Blaeu atlassen
- III. Ortelius' Theatrum Orbis Terrarum en andere atlassen uit
de 16de en 17de eeuw
- IV. De Stedenboeken
- V. De samengestelde atlassen van Visscher, De Wit e.d.
- VI. Achttiende-eeuwse atlassen
- VII. Zeemansgidsen tot ca 1650
- VIII. Zeemansgidsen en zee-atlassen
- IX. De atlassen van de Van Keulens
- X. Negentiende- en twintigste-eeuwse atlassen

Deel I: intekenprijs Hfl. 595,-; na verschijning Hfl. 750,-
(excl. BTW)
U tekent in op de gehele serie.

Verkrijgbaar via de boekhandel of bij de uitgever.

Fondscatalogus wordt op aanvraag toegezonden en is ook te vinden op internet: <http://www.forum-hes.nl/hes.htm>.

H&S

HES Uitgevers BV
't Goy-Houten (Utr.)
Tel. (030) 601 1955
Fax (030) 601 1813
Email: Hesselink@forum-hes.nl

<http://www.forum-hes.nl/>